

Digitaal verbonden

Een onderzoek naar het idee van verbondenheid binnen het
online activisme en hacktivisme

Masterscriptie van Rinske Straat
2015

Studentnummer 3646092

Nieuwe Media en Digitale Cultuur
Universiteit Utrecht - Faculteit Geesteswetenschappen

Begeleider - Imar de Vries
Tweede lezer – Michiel de Lange

Samenvatting

Deze scriptie onderzoekt de manier waarop online activisten en hacktivisten het idee van verbondenheid stimuleren. Het online activisme en het hacktivismisme zijn twee vormen van activisme die gebruik maken van digitale middelen om maatschappelijk-gemotiveerde activiteiten uit te voeren. Er bestaan echter verschillen tussen de manier waarop online activisten en hacktivisten gebruik maken van digitale middelen. Zo wordt er binnen het online activisme gebruik gemaakt van legale digitale middelen en wordt het binnen het hacktivismisme gebruik gemaakt van illegale en semilegale digitale middelen, waaronder het hacken van digitale omgevingen dat centraal staat bij het hacktivismisme. Online activisten en hacktivisten zijn aangewezen op digitale middelen om de sociale relaties tussen de deelnemers binnen de beweging te onderhouden. Daarbij kan het een uitdaging zijn om een sterke verbondenheid binnen de beweging te behouden als de beweging zich manifesteert in de digitale wereld. In mijn onderzoek wil ik te weten komen welke praktijken binnen het online activisme en hacktivismisme het idee van verbondenheid binnen de beweging stimuleren.

Om antwoord te geven op deze vraag gebruik ik twee casussen die de praktijken van het online activisme en het hacktivismisme kunnen belichten. Voor het online activisme gebruik ik de casus van de 6 april beweging, een Egyptische groep online activisten die zich vanaf april 2008 bezighouden met geweldloze protestacties om invloed uit te oefenen op de Egyptische politiek. Voor het hacktivismisme gebruik ik de casus van de hacktivistebeweging Anonymous en diens activiteiten rondom *Operation Egypt* van 2011 tot en met 2013. Ook maak ik gebruik van een inhoudsanalyse om het materiaal van deze bewegingen uit de casussen op een grondige manier te bestuderen en inzicht te krijgen in de kenmerkende praktijken van deze bewegingen.

Uit het onderzoek is gebleken dat het idee van verbondenheid bij het online activisme vooral wordt gestimuleerd door de uitwisseling van emoties binnen digitale omgevingen. Digitale middelen, zoals sociale media, worden veelvuldig ingezet om relatief veilige en vrije omgevingen te creëren waar de deelnemers van de beweging in contact kunnen komen en emoties kunnen delen. Daarnaast proberen online activisten hun collectieve activiteiten zo toegankelijk en laagdrempelig mogelijk te houden door hun doelstelling aan te laten sluiten bij populaire opvattingen binnen de samenleving. Op deze manier kunnen deelnemers zich herkennen in de gemeenschappelijke belangen van de beweging en wordt de verbondenheid binnen de beweging gestimuleerd. Het idee van verbondenheid wordt bij het hacktivismisme gestimuleerd doordat de methode van actievoeren, namelijk de uitvoering van hacktechnieken, de deelnemers met elkaar verbindt. Hierbij zien we dat de aanwezigheid van geavanceerde digitale vaardigheden de belangrijke gemeenschappelijke factor is die de deelnemers met elkaar verbindt. Daarnaast opereren hacktivisten op het niveau van deelactiviteiten, waarbij de deelnemers op een vrije en bewuste manier kunnen kiezen of ze een bijdrage willen leveren aan een deelactiviteit. We kunnen hieruit concluderen dat de deelnemers op een directe manier een verbinding met de deelactiviteiten aangaan.

Inhoud

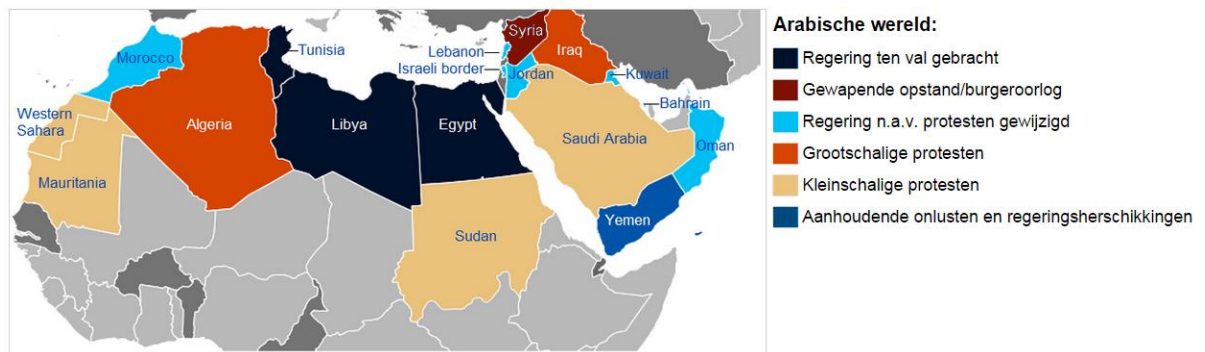
Samenvatting	2
Inhoud	3
Hoofdstuk 1: Inleiding.....	4
Hoofdstuk 2: Een introductie van het online activisme en hacktivisme.....	18
Hoofdstuk 3: De doelstelling als verbindend element.....	23
Hoofdstuk 4: Verbondenheid door collectieve identiteit	31
Hoofdstuk 5: Conclusie	40
Literatuurlijst.....	42

Hoofdstuk 1: Inleiding

“When we cannot hold hands in the street, we hold hands on the internet”

(Steinhauer 2012)

Met dit citaat beschrijft socioloog Manuel Castells de invloed van het internet op de praktijken van activistische bewegingen tijdens de Arabische Lente; een golf van protestbewegingen in verschillende Arabische landen die begon tijdens de Tunesische revolutie van 2010. Castells beschrijft dat het internet een opmerkelijke rol speelde tijdens deze protesten. Activisten maakten gebruik van sociale media, zoals Facebook en Twitter, om grootschalige demonstraties te organiseren en hun onvrede te uiten over de economische en politieke problemen in hun land. Doordat de uitvoering van protestacties in veel van deze Arabische landen, zoals Egypte, strafbaar is, bood het internet een relatief veilig platform voor de activisten om kritiek te uiten (Layne 2011). Volgens Castells zijn hedendaagse activistische bewegingen sterk beïnvloed door de aanwezigheid van het internet waarbij het repertoire van activisten wordt uitgebreid door de mogelijkheden van digitale middelen (2012). Vooral het internationale bereik van digitale communicatiemiddelen speelt hierbij een belangrijke rol. Heersende autoriteiten hebben nauwelijks grip op de digitale informatie die circuleert op het internet: “It is very difficult for political elites to effectively do what they do best when faced with public criticism – damage control” (Carty en Onyett 2007, 242). Tijdens de Arabische Lente maakten activisten gebruik van digitale middelen om hun maatschappelijke boodschappen te uiten doordat in veel Arabische landen de overheidscontrole in de digitale wereld veel minder aanwezig is dan in de fysieke wereld. Zo kan het internet efficiënte digitale ontmoetingsruimten creëren voor activisten wanneer protestacties in de fysieke wereld de veiligheid en vrijheid van de activisten in gevaar brengen.

Figuur 1 De gevolgen van de Arabische Lente 2010-heden (Wikipedia 2015)

Tijdens de Arabische Lente waren twee uitingen van activisme te herkennen waarbij de protestacties werden uitgevoerd met behulp van digitale middelen: het online activisme en het hacktivisme. Het online activisme is een vorm van activisme waarbij de activisten zich op een legale en geweldloze manier inzetten voor een maatschappelijk doel en daarbij gebruik maken van digitale middelen om hun activiteiten te ondersteunen (Samuel 2004, 3). Zo kunnen online activisten gebruik maken van e-mails om de verspreiding van informatie naar een globaal niveau te tillen of worden sociale media gebruikt om grootschalige collectieve acties te coördineren. Het hacktivisme beschrijft de combinatie van activisme met het hacken van digitale omgevingen en informatie om maatschappelijk gemotiveerde acties uit te voeren (Samuel 2004, 3). Deze activiteiten worden beschouwd als illegale of semi-illegale activiteiten, omdat hacktivisten de potentie hebben om digitale

eigendommen en activiteiten van internetgebruikers te manipuleren of te beschadigen. Denning (2001, 2) en Samuel (2004, 3) maken een duidelijk onderscheid tussen online activisten en hacktivisten door de legaliteit van de praktijken van deze activisten te definiëren. Ze zien grote verschillen in het digitale repertoire en de keuze voor bepaalde methoden om hun maatschappelijke doel te behalen: online activisten houden zich bezig met legale digitale activiteiten en hacktivisten betrekken ook illegale praktijken, zoals het hacken van websites, bij hun protestacties. "Hacktivists adopt tools and strategies that are more direct and transgressive than the tools used by online activists, because they believe that the confrontational tactics of hacktivism can be more effective than more conventional forms of online activism" (Samuel 2004, 3).

Het is op te merken dat er een belangrijk verschil bestaat tussen online activisten en hacktivisten in werkwijze en mentaliteit rondom de uitvoering van protestacties. Hierdoor zullen er ook verschillen bestaan in de manier waarop online activisten en hacktivisten een beweging oprichten en zich inzetten om een beweging te laten voortbestaan. Zo hebben de kenmerkende werkwijze van de online activisten en hacktivisten, zoals de keuze voor bepaalde digitale middelen of methoden, invloed op de manier waarop activisten met elkaar communiceren en collectieve processen binnen een beweging worden georganiseerd. Voor activisten, zoals online activisten en hacktivisten, is het vormen van bewegingen van belang om meer invloed uit te kunnen oefenen op het behalen van een maatschappelijke doel. Daarbij neemt de uitvoering van collectieve acties een centrale plek in binnen het activisme. Er kunnen groepsactiviteiten bevorderd worden door de vorming van een beweging (Carty en Onyett 2007, 234). Brown en Pickerill beschrijven dat bij het ontstaan en voortbestaan van een activistische beweging belangrijk is dat de deelnemers een hechte groep vormen, zodat de uitvoering van collectieve acties en samenwerking wordt gestimuleerd (2009, 27). Hierbij is het van belang dat de contacten tussen de deelnemers van een beweging goed worden onderhouden. De organisatie van activiteiten leidt tot een goede samenwerking tussen de deelnemers. Het is niet alleen een strategische uitdaging voor activisten om een hechte groep te creëren met optimale communicatie en organisatie, maar het is ook een sociale uitdaging. Carty en Onyett beargumenteren dat er binnen een beweging een idee van verbondenheid moet bestaan die ervoor zorgt dat activisten een hechte band met elkaar kunnen opbouwen (2007, 242). Het idee van verbondenheid kan beschreven worden als de ervaring van een hechte relatie tussen de deelnemers en een beweging. Dit begrip kan gezien worden als een sociale constructie waarbij de deelnemer bewust is van de gemeenschappelijke verbindingen die bestaan tussen de deelnemers van een beweging. Sociologen Carty en Onyett (2007) en Jasper en Poletta (2001) richten zich in hun teksten op de verbondenheid die bestaat binnen activistische bewegingen en op welke manier deze verbondenheid gestimuleerd kan worden. Zo beschrijven Jasper en Poletta dat herkenning in elkaars identiteit de verbondenheid tussen activisten binnen een beweging kan versterken (2001, 298). Hierdoor kunnen gevoelens van saamhorigheid en eenheid ontstaan die de relaties binnen een beweging en de uitvoering van collectieve acties door een beweging ten goede komen. In mijn theoretisch kader zal ik verder ingaan op de uitspraken van deze academici over het idee van verbondenheid binnen het activisme.

Voor online activisten en hacktivisten is het een extra uitdaging om met behulp van digitale middelen een hechte en verbonden beweging te stimuleren. Beide uitingsvormen van activisme zijn afhankelijk van digitale middelen om de relatie tussen de activisten binnen een beweging te onderhouden. Activisten die zich gezamenlijk als beweging in de digitale wereld manifesteren, hebben soms niet de mogelijkheid om fysiek contact tussen elkaar te onderhouden, waardoor de sociale relaties binnen een beweging bemoeilijkt kunnen worden. Een aantal academici gaat in op de

beperkingen van digitale middelen om sociale relaties tussen online activisten en hacktivisten te faciliteren. Zo beargumenteren Van Aelst en Walgrave (2003) en Rheingold (2002) dat digitale communicatiemiddelen geen toereikende middelen zijn om sterke persoonlijke verbindingen tussen activisten tot stand te brengen. De vluchtigheid van de digitale wereld en de communicatiemiddelen die daaruit voortkomen, zoals email of chatten, verzorgen geen intensief en langdurig contact tussen mensen. Persoonlijke informatie kan moeilijk worden uitgewisseld. Daarnaast beargumenteren Brown en Pickerill dat het internet oppervlakkige vormen van activisme kan voortbrengen, waarbij het zeer moeilijk is om relaties tussen activisten op de lange termijn op te kunnen bouwen (2009, 25). Als verlengde van deze kritiek benoemt Gladwell zelfs sommige uitingen van online activisme 'slacktivism', een samenvoeging van de woorden 'to slack' (luiëren, verwaarlozen) en activisme, waarmee hij de oppervlakkige en minimale bijdragen van online activisten omschrijft (2010). Voor hacktivisten kan de keuze voor het uitvoeren van illegale en semi-illegale acties een sterke invloed hebben op de manier van communicatie binnen een beweging. Samuel beschrijft dat hacktivisten anonimiteit kunnen gebruiken om de wetgeving te ontduiken en hun digitale acties te verhullen voor officiële instanties, bijvoorbeeld door het verbergen van hun IP-adres (Samuel 2004, 214). De benodigde anonieme communicatie binnen een beweging heeft vervolgens ook invloed op de relaties tussen de hacktivisten, omdat persoonlijke informatie niet kan worden uitgewisseld om het veiligheidsrisico van de hacktivisten te beperken.

Deze kritische beschouwingen over de beperkingen van digitale middelen roepen de vraag op hoe online activisten en hacktivisten zich op hun eigen kenmerkende manier zullen inzetten om het idee van verbondenheid binnen een beweging te behouden en te versterken. We zien dat digitale technologie de potentie heeft om de vrijheid en veiligheid van activisten te verhogen en nieuwe uitingen van protest mogelijk kunnen maken, zoals het online activisme en het hacktivismisme. Maar we zien ook dat het gebruik van digitale middelen door activisten beperkingen opwerpt voor de sociale relaties binnen een activistische beweging. Dit leidt tot de hoofdvraag, die in deze scriptie centraal staat: hoe stimuleren online activisten en hacktivisten het idee van verbondenheid binnen een beweging?

Academische relevantie

Het is relevant om onderscheid te maken tussen de praktijken van het online activisme en hacktivismisme, omdat deze fenomenen digitale middelen op een verschillende manier kunnen inzetten. Dit dient uiteindelijk te leiden tot het behalen van een maatschappelijk doel en het uitoefenen van invloed op de constructie van het idee van verbondenheid binnen een beweging. Het online activisme en het hacktivismisme beschouw ik dan ook als twee uitingen van activisme die naast elkaar bestaan. Er is weinig academische literatuur te vinden die de praktijken van het online activisme en het hacktivismisme met elkaar vergelijkt. In de literatuur van Dorothy Denning (2001, 2), professor in databeveiliging en digitale oorlogsvoering, en Alexandra Samuel (2004, 3), PhD in politicologie, is deze vergelijking wel te vinden: zij stellen grenzen op tussen de definities, het repertoire en de werkwijze van het online activisme en hacktivismisme en stellen het onderscheid vast bij de legaliteit van hun activiteiten. Zo gebruiken online activisten digitale middelen om geweldloze legale activiteiten uit te voeren, en betrekken hacktivisten meer controversiële en (nog steeds geweldloze) illegale activiteiten bij hun protestacties. Zowel Denning als Samuel betrekken hierbij ook het fenomeen van cyberterrorisme om de grenzen van het online activisme en hacktivismisme aan te geven. Beiden beschrijven cyberterrorisme als politiek gemotiveerde activiteiten die, in tegenstelling tot het online

activisme en hacktivisme, geweld en ernstige schade veroorzaken “such as loss of life or severe economic damage” (Denning 2001, 2). De praktijken van cyberterroristen worden beschouwd als een absolute grens voor digitale uitingen van activisme. De aanwezigheid van deze vergelijkingen in academische literatuur vergemakkelijkt het begrenzen van uitingen van online activisme en hacktivisme. De teksten van Denning en Samuel vormen als het ware een basis voor deze scriptie om de definities en de categorisering tussen het online activisme en het hacktivisme op te stellen en kenmerkende verschillen te vinden in hun praktijken.

Verschillende academici gebruiken definities die te breed interpreteerbaar zijn om een goed onderscheid te maken tussen acties van online activisten en hacktivisten. Zo onderzoeken Van Aelst en Van Laer de invloed van het internet op het repertoire van sociale bewegingen (2010). Ze gaan kort in op een vorm van digitale actievoering, namelijk het hacktivisme, en beschrijven dit als praktijken die alleen in de digitale wereld kunnen worden uitgevoerd en een hoge drempel tot participatie hebben (Van Aelst en Van Laer 2010, 1159). Hierbij beschrijven ze het hacktivisme als een uiting van activisme die ergens tussen elektronische burgerlijke ongehoorzaamheid en cyberterrorisme zit. De bepaling van de grenzen tussen deze drie fenomenen blijft een subjectief oordeel. Ik erken de problematiek van dit soort indelingen, maar streef naar een meer pragmatische aanpak aan de hand van praktijkvoorbeelden en een meer uitgebreid onderzoek naar gebruik van bepaalde middelen, technieken en werkwijzen.

Het hacktivisme is een relatief nieuw fenomeen waar nog weinig literatuur over bestaat. Echter, er wordt de laatste jaren steeds meer aandacht gelegd op de unieke kenmerken van deze nieuwe vormen van protest. Zo bestudeert Gabriella Coleman de hacktivistebeweging Anonymous en de verscheidenheid aan uitingsvormen die deze groep voortbrengt (2014). Ze verkent de wijze waarop Anonymous omgaat met de anonimiteit van de deelnemers en de complexiteit van hun beweging waarbij geen leider of vaste structuur aanwezig is. Christiaan Fuchs doet onderzoek naar hedendaagse uitingen van politiek activisme en legt ook de nadruk op de unieke praktijken van hacktivistische bewegingen zoals Anonymous (2015). Fuchs benadrukt de onconventionele wijze waarop hacktivisten omgaan met persoonlijke relaties binnen de beweging en het vaststellen van centrale strategieën om hun doelen te behalen. De literatuur van Coleman en Fuchs maakt duidelijk dat er de grote verschillen bestaan tussen de werkwijze van hacktivisten en traditionele (offline) activisten. Daarbij zien we ook dat er behoefte is aan meer onderzoek naar de praktijken van het hacktivisme die, zowel in de praktijk als in de academische wereld, nog lastig zijn om te verkennen.

In het academisch discours over de combinatie van digitale technologie en activisme is veel onderzoek gericht op de politieke veranderingen die activisten met behulp van digitale media in gang kunnen zetten. Binnen de sociologie en politicologie bestuderen auteurs zoals Denning (2001), Samuel (2004) en Castells (2012) de invloed van het gebruik van technologie op politieke processen in de fysieke wereld. Hierbij is onderzoek vaak gericht op de mogelijkheden en de beperkingen van digitale media voor activisten om bijvoorbeeld collectieve acties te organiseren of digitale communicatiemiddelen, zoals email en sociale media, in te zetten om een groot publiek te bereiken. Binnen dit discours zijn twee belangrijke perspectieven zichtbaar: een cyber-optimistisch perspectief, dat de positieve mogelijkheden van technologie benadrukt, en een cyber-sceptisch perspectief, dat ingaat op de beperkingen van het gebruik van technologie voor activisten. Zo onderzoekt Zhang de invloed van digitale technologie op jongerenactivisme in Singapore (2013). Ze beargumenteert dat het politieke landschap in Singapore verandert door de aanwezigheid van jongeren die zijn opgegroeid

met digitale technologie. Zhang betreft bij haar onderzoek veel concrete onderwerpen die een positieve maar ook nadelige effecten hebben op het gebruik van digitale technologie door jongeren om protestacties te organiseren. Zo bespreekt ze de blijvende noodzakelijkheid van fysiek activisme bij online activisme om een werkelijke invloed uit te oefenen op politieke processen. De huidige politici en beleidmakers in Singapore, en mogelijk ook in veel andere landen in de wereld, erkennen de invloed van online activisme niet en nemen deze protestacties niet serieus. "A major challenge is to translate online activities into offline actions that have a real impact on government and policy-making" (Zhang 2013, 267). De aanwezigheid van zowel de cyber-optimistische als -sceptische kant zorgt ervoor dat Zhang een realistisch beeld schetst van potentie van digitale technologie binnen het jongerenactivisme, maar ook ingaat op de hedendaagse problemen die online activisten moeten overbruggen. Een andere literatuurbron die ingaat op de invloed van digitale technologie op activisme is de tekst van Harlow en Guo (2014). Zij bestuderen de bruikbaarheid van Facebook en Twitter voor activisten die zich inzetten voor Amerikaanse immigranten, een gemarginaliseerde gemeenschap met lage niveaus van inkomen, onderwijs en toegang tot computers. De auteurs bespreken de problematiek van de digitale kloof; bepaalde bevolkingsgroepen, zoals immigranten, profiteren minder van digitale technologie. Harlow en Guo zijn kritisch op het effect van online activisme voor groepen zoals immigranten: "What possibilities do digital media have for maintaining sustained activism or provoking real social change, especially within a digitally divided community?" (Harlow en Guo 2014, 464).

Mijn onderzoek is bewust niet gericht op het bestuderen van het effect van de praktijken van online activisten en hacktivisten op politieke veranderingen. Ik geef geen waardeoordeel over de invloed die deze activisten hebben op hun doelen of de ethische keuzes die ze maken bij de uitvoering van hun protestacties. In mijn onderzoek bestudeer ik een relatief onderbelicht onderwerp, namelijk de interne praktijken van een activistische beweging in de digitale wereld, waarbij ik zowel cyber-optimistische als cyber-sceptische perspectieven betrek. Zo leg ik de nadruk op de sociale relaties tussen de deelnemers en de constructie van het idee van verbondenheid dat bestaat binnen een beweging. Het is relevant om beide perspectieven te betrekken in mijn onderzoek om te identificeren hoe online activisten en hacktivisten omgaan met bepaalde nadelige effecten van digitale media op het idee van verbondenheid binnen een beweging en de manieren waarop ze deze effecten trachten op te heffen.

Mijn onderzoek verkent de verschillende manieren waarop het idee van verbondenheid tussen deelnemers binnen een beweging in de digitale wereld wordt onderhouden. Er is nog nauwelijks academische literatuur aanwezig over het idee van verbondenheid binnen digitale uitingsvormen van activisme, zoals het online activisme en het hacktivismisme. Onderzoek naar de fenomenen van het online activisme en hacktivismisme is ruim aanwezig, zoals de literatuur van Denning (2001), Samuel (2004), Jordan en Taylor (2004) en Castells (2012). Deze academische literatuur richt zich niet op de manier waarop deze activisten de sociale relaties binnen hun bewegingen versterken en het idee van verbondenheid trachten te stimuleren. Daarnaast bestaan er verschillende onderzoeken naar sociale relaties en het idee van verbondenheid binnen activistische bewegingen, zoals het werk van Jasper en Polletta (2001) en Brown en Pickerill (2009). Deze literatuur betreffen echter alleen traditionele (offline) vormen van activisme. Deze laatste groep academici openen echter een relevante discussie over het belang van de uitwisseling van sociale informatie en een gevoel van saamhorigheid voor het idee van verbondenheid binnen een beweging. Met dit onderzoek betrek ik deze discussie op de praktijken van het online activisme en het hacktivismisme. Op deze manier bestudeer ik de bewegingen

van het online activisme en het hacktivisme in het licht van het debat over het belang van het idee van verbondenheid binnen activistische bewegingen.

Mijn onderzoek kan bijdragen om de kenmerkende gebruiken van online activisten en hacktivisten en hun specifieke werkwijzen met bepaalde digitale middelen en omgevingen in kaart te brengen. Hierbij is het van belang om aandacht te geven aan de digitale middelen die gebruikt worden om sociale relaties tussen de deelnemers binnen een beweging te faciliteren. Online activisten en hacktivisten maken vaak gebruik van dezelfde digitale media, bijvoorbeeld sociale netwerksites zoals Facebook en Twitter, maar stimuleren het idee van verbondenheid binnen hun bewegingen op verschillende manieren. Zo kan het gebruik van een bepaald digitaal middel voor online activisten een positief effect hebben op verbondenheid binnen een beweging, maar een ander, soms meer negatief, effect hebben wanneer hacktivisten dit medium inzetten. Door onderzoek te doen naar de constructie van het idee van verbondenheid binnen activistische bewegingen in de digitale wereld, komen we meer te weten op welke wijze digitale praktijken invloed hebben op de sociale relaties tussen deelnemers van een beweging.

Maatschappelijke relevantie

Het online activisme en hacktivisme zijn uitingen van activisme die sinds de opkomst van het internet in de jaren '90 bestaan. Het zijn actuele fenomenen in de digitale wereld waar nog relatief weinig onderzoek over bestaat. Vooral het hacktivisme is een nieuw fenomeen dat veel aandacht trekt in de media en politieke debatten door de invloedrijke hacktechnieken die de potentie hebben om relatief veel macht uit te oefenen op overheden en commerciële bedrijven (Jordan en Taylor 2004). Hierdoor kan het voorkomen dat nieuws over protestacties door hacktivisten door de media verkeerd verwoord worden en begrippen zoals 'crackers', 'hackers' en 'hacktivisten' door elkaar heen worden gebruikt. Vegh beargumenteert dat uitingen van hacktivisme in een kwader daglicht worden gezet door de publieke angst voor cyberaanvallen en cyberterrorisme (2002, 81). Door het negatieve imago van het hacktivisme in de media, worden de grenzen tussen het online activisme, hacktivisme, cyberterrorisme en cybercriminaliteit vervaagt. Meer onderzoek over de huidige uitingsvormen van deze fenomenen zorgt ervoor dat protestacties van online activisten en hacktivisten beter begrepen worden, zowel in het media discours als bij het grote publiek.

Tegenwoordig is het gebruik van internet niet meer weg te denken binnen activiteiten van protestbewegingen. Het online activisme en hacktivisme representeren uitingsvormen van protest en collectieve actie in het hedendaagse internet tijdperk (Samuel 2004; Castells 2012). Daarbij staat de ontwikkeling van digitale technologie ook niet stil. Er verschijnen steeds meer nieuwe digitale middelen en omgevingen die ingezet kunnen worden binnen het activisme. Het bestuderen van de technologische ontwikkelingen zal meer inzicht geven in de potentiële mogelijkheden en beperkingen die deze digitale middelen hebben voor sociale bewegingen. Daarbij zal de combinatie van technologie en activisme vanuit meerdere perspectieven wetenschappelijk bestudeerd moeten worden, zowel vanuit cyber-optimistische als de cyber-sceptische invalshoeken, om een diepgaand inzicht te krijgen in de effecten van digitale middelen. Ook is het mogelijk dat er in de toekomst nieuwe uitingsvormen van activisme ontstaan naast het online activisme en het hacktivisme, en kan onderzoek naar huidige protestacties bijdragen om de grenzen tussen deze bewegingen beter te definiëren.

Voor online activisten en hacktivisten zelf kunnen deze onderzoeken ook een praktisch belang hebben om een effectieve strategie te kiezen om de verbondenheid binnen hun beweging te

stimuleren door afwegingen te maken tussen de inzet van bepaalde digitale middelen en omgevingen. In landen waar protestacties illegaal zijn, of het uiten van kritiek wordt onderdrukt, kan kennis over de effecten van digitale middelen bijdragen om het veiligheidsrisico's van activisme te verkleinen en de potentie van protestacties te verhogen. Wanneer de fysieke wereld geen geschikte omgeving voor protest is, kan het internet een digitale ontmoetingsruimte vormen waar deelnemers van een beweging in contact met elkaar kunnen blijven en zich kunnen verbinden op een sociaal en emotioneel niveau. Daarbij kan mijn onderzoek relevant zijn voor online activisten of hacktivisten die een beweging willen opstarten en op zoek zijn naar technieken om de verbondenheid binnen hun beweging en de sociale relaties tussen de deelnemers willen versterken. Deze kennis heeft de mogelijkheid om de uitvoering van collectieve acties en samenwerking tussen de deelnemers, vooral op de lange termijn, stimuleren.

Methodologie

Om antwoord te geven op mijn hoofdvraag voer ik een kwalitatief onderzoek uit met behulp van twee casussen. Door deze casussen te betrekken bij mijn onderzoek, ben ik in staat om de praktijken van het online activisme en het hacktivismisme op een diepgaande en concrete manier te bestuderen. Ik gebruik twee casussen die de twee fenomenen uit mijn hoofdvraag, namelijk het online activisme en het hacktivismisme, op een kenmerkende wijze representeren en voldoende informatie bieden voor een kwalitatief onderzoek. Het zijn twee bewegingen die zich hebben ingezet rond de Egyptische revolutie in de tijdsperiode van 2008 tot en met 2013:

- Voor het online activisme gebruik ik de 6 april-beweging, een Egyptische groep online activisten die zich vanaf april 2008 bezighouden met geweldloze protestacties om invloed uit te oefenen op de repressieve Egyptische regering en de slechte leefomstandigheden van de Egyptenaren te verbeteren.
- Voor het hacktivismisme gebruik ik de casus van de hacktivistebeweging Anonymous en diens activiteiten rondom *Operation Egypt* van 2011 tot en met 2013. Als reactie op de revolutie in Egypte en het besluit van de regering om het internet af te sluiten voor burgers, werden in 2011 verschillende Egyptische overheidswebsites gehackt. Deze activiteiten werden in 2013 herhaald tijdens grootschalige protestacties in Egypte tegen president Morsi.

Figuur 2 De logo's van de 6 april beweging en Anonymous

Dit zijn geschikte casussen voor mijn onderzoek omdat ze betrekking hebben op een belangrijke politieke gebeurtenis waarover veel achtergrondinformatie te vinden is, zoals in nieuwsartikelen en rapportages over de context van de Egyptische revolutie en de protestacties van de bewegingen. Ook gaan beide casussen over een gelijke situatie en politieke context waardoor het gemakkelijker is om verbanden te vinden en vergelijkingen te maken tussen de activiteiten van de 6 april-beweging en Anonymous. Een onderzoek naar alle activiteiten van deze casussen tijdens de volledige periode van de Egyptische revolutie van 2008 tot en met 2013 is te breed. Voor de analyse van deze casussen heb ik een selectie gebruikt van het beschikbare materiaal over deze bewegingen op basis van bepaalde tijdsperiodes waarin de belangrijkste activiteiten van deze bewegingen zijn uitgevoerd. Deze selectie betrof de volgende periodes en gebeurtenissen:

- Maart en april 2008: Het ontstaan van de 6 april beweging naar aanleiding van een staking van arbeiders in de stad El-Mahalla.
- Juni 2010: De dood van Khalid Said, een Egyptenaar die omkwam door extreem geweld van de Egyptische politie. Naar aanleiding van deze gebeurtenis werd de Facebook groep 'We are all Khalid Said' opgericht die een sterke affiniteit had met de acties van de 6 april beweging.
- Januari 2011: Op 25 januari 2011 werd de 'Dag van opstand' uitgeroepen door de 6 april beweging en werden er grootschalige demonstraties georganiseerd in Egypte. Van 28 januari tot 2 februari blokkeert de Egyptische regering het internet op landelijk niveau.
- Februari 2011: Direct na het beëindigen van de internetblokkade begint Anonymous met het hacken van Egyptische regeringswebsites en websites van de National Democratic Party (NDP). Op 11 februari treedt de Egyptische president Mubarak af.
- Januari en februari 2013: Anonymous voert het tweede deel van *Operation Egypt* uit door hackaanvallen uit te voeren op Egyptische regeringswebsites.

Deze gebeurtenissen heb ik geselecteerd op basis van bruikbare bronnen voor mijn onderzoek. Na een zoekopdracht naar de casussen leverde deze protestacties de meest bruikbare bronnen op. De hoeveelheid en diversiteit aan bronnen gaven mij voldoende materiaal om een diepgaand onderzoek te doen naar deze specifieke protestacties. Hierbij heb ik gelet op de verschillende perspectieven die aanwezig kunnen zijn bij nieuwsbronnen over deze gebeurtenissen, zoals een cyber-optimistische of -sceptische berichtgeving, zodat ik uiteindelijk een neutraal beeld kan schetsen over de praktijken die toen hebben plaatsgevonden. Om mijn casussen te onderzoeken, gebruik ik de methode van inhoudsanalyse om binnen het beschikbare materiaal te zoeken naar specifieke informatie die mij meer inzicht geeft in de manier waarop online activisten en hacktivisten het idee van verbondenheid stimuleren. Inhoudsanalyse stelt mij in staat om op een systematische wijze onderzoek uit te voeren naar de inhoud van het digitale communicatieve materiaal van deze bewegingen; dit refereert naar alles wat geschreven, gevisualiseerd of gesproken is dat dient als een medium voor communicatie (Neuman 1997, geciteerd in MacNamara 2005). Voor mijn onderzoek is deze brede opvatting van 'inhoud' erg geschikt omdat ik niet alleen geschreven materiaal, zoals digitale teksten, onderzoek, maar ook afbeeldingen en video's betrek in mijn analyse.

Mijn onderzoek naar de praktijken van online activisten en hacktivisten om het idee van verbondenheid binnen een beweging te stimuleren, kent zowel sociologische als mediawetenschappelijke invalshoeken. Inhoudsanalyse is een geschikte methode om zowel het (digitale) gedrag van online activisten en hacktivisten te bestuderen als de effecten van (digitale)

media in deze sociale processen te betrekken in mijn onderzoek. Een inhoudsanalyse is een veelgebruikte methode binnen de sociologie om het effect van inhoud op het gedrag van mensen te bestuderen. De inhoud wordt bestudeerd door te letten op factoren zoals symbolen, semiotiek, metaforen, de houding van de auteur, taal, het sentiment en het doel van de inhoud (MacNamara 2006, 2). Deze methode staat mij toe om onderzoek te doen naar de effecten van inhoud, zoals digitale teksten, video's en afbeeldingen van de 6 april beweging en Anonymous, op de constructie van verbondenheid binnen de beweging. Door de inhoud grondig te analyseren kan ik patronen en verbanden vinden in de kenmerkende manier van communiceren en diens effecten op het gedrag van de deelnemers van de beweging bestuderen.

Binnen media studies wordt de methode van inhoudsanalyse gebruikt om onderzoek te doen naar het effect van het medium op het gedrag van mensen en de maatschappij (Shoemaker en Reese 1996, 247). In mijn onderzoek betrek ik ook het onderzoek naar de karakteristieken en de vorm van het medium dat online activisten en hacktivistten inzetten om het idee van verbondenheid binnen de beweging te stimuleren. Door in mijn analyse aandacht te geven aan de medium-specifieke eigenschappen van de digitale middelen, kan ik meer te weten komen over de betekenis en het effect van de inhoud die het medium draagt. Herring beschrijft inhoudsanalyse als een geschikte analytische methode om de inhoud van digitaal materiaal te onderzoeken als de karakteristieke onderdelen van het medium deel uitmaken van de analyse (2004, 21). Er zijn nog relatief weinig methodes om de digitale inhoud op het internet te bestuderen met behulp van inhoudsanalyse. Herring verkent nieuwe methodes waarop de veelzijdige karakteristieken van digitale media bestudeerd kunnen worden en inzicht kunnen geven in de effecten van digitale communicatie (2004; 2010). Om een valide en consistente inhoudsanalyse van digitale inhoud te maken, zullen niet alleen taalkundige aspecten van de inhoud bij de analyse moeten worden betrokken, maar zal ook aandacht gegeven moeten worden aan de verschillende karakteristieken van het medium, zoals de vorm, functie en het gebruik van links en multimedia. Inhoudsanalyse is voor mij een geschikte methode om onderzoek te doen naar het idee van verbondenheid binnen activistische bewegingen, omdat het mij in staat stelt om het beschikbare materiaal van de 6 april beweging en Anonymous, zoals websites, sociale netwerksites en blogs, te onderzoeken en daarbij factoren te selecteren die invloed hebben op de manier waarop deelnemers zich verbonden voelen met de beweging. Daarbij kan ik inhoudsanalyse inzetten als methode om zowel het effect van de digitale middelen als de effecten van de inhoud van digitale media te onderzoeken.

Om het materiaal te verzamelen dat relevant is voor mijn inhoudsanalyse van de casussen heb ik verschillende keuzes gemaakt om valide bronnen te selecteren. Om inzicht te krijgen in de praktijken van de 6 april beweging en Anonymous heb ik primaire bronnen verzameld door te zoeken naar digitale bronnen die door de bewegingen zelf gecreëerd zijn. Daarbij heb ik me gericht op websites, fora, chatruimtes, digitale nieuwssites, blogs, websites waar foto's of video's worden gedeeld en sociale netwerksites. De digitale uitingen van de bewegingen zelf zijn grotendeels afkomstig uit Engelstalige bronnen. Gezien de Egyptische context van de casussen heb ik veel Egyptische bronnen gevonden, maar helaas heb ik niet voldoende kennis van de Arabische taal om dit materiaal te gebruiken. Vooral bij het materiaal van de 6 april beweging heb ik hierdoor een aantal prominente digitale omgevingen, zoals de Egyptische Facebook groep (6th of April Youth Movement - 6 شباب حركة - ابريل) niet kunnen betrekken in mijn onderzoek. Om een zo volledig en valide mogelijke analyse te maken van de kenmerkende digitale middelen van de 6 april beweging en Anonymous heb ik verschillende secundaire bronnen betrokken bij mijn onderzoek die meer informatie konden geven

over de praktijken van deze bewegingen. Zo heb ik veel Engelstalige nieuwsartikelen gebruikt om de historische en politieke context van het materiaal te bestuderen, zoals artikelen van de BBC, de Guardian en de Engelstalige tak van Al Jazeera. Daarnaast heb ik diverse academisch onderzoeken betrokken in mijn analyse die meer inzicht konden geven in de praktijken van de 6 april beweging, zoals Lim (2012), en Anonymous, zoals Coleman (2013) en Pendergrass (2013). Deze auteurs maakten gebruik van verschillende methodes om de bewegingen te bestuderen, waaronder interviews met de activisten, die ik kon gebruiken om mijn eigen analyse uit te bereiden.

Tijdens het verzamelen van het materiaal van de 6 april beweging en Anonymous heb ik nooit letterlijke uiteenzettingen gevonden die vertelden hoe zij de verbondenheid binnen de beweging stimuleerden. Daarom heb ik materiaal verzameld voor mijn inhoudsanalyse op basis van verschillende criteria, waaronder connotaties en trefwoorden, die ik heb geselecteerd om het idee van verbondenheid binnen het online activisme en hacktivisme te onderzoeken. Deze criteria heb ik opgesteld met behulp van mijn literatuurstudie en de verzameling van materiaal (MacNamara 2006). Tijdens het opstellen van de criteria heb ik concepten ontwikkeld die de verbanden tussen het materiaal en de theorieën en modellen uit academische literatuur kunnen vaststellen (Flick 2004, 152). Om op een gestructureerde manier antwoord te geven op mijn hoofdvraag heb ik de twee meest relevante concepten gevormd tot twee deelvragen. Het eerste concept heeft betrekking tot de doelstelling van de beweging die een sterke invloed heeft op de verbondenheid binnen de beweging. Het tweede concept heeft betrekking tot de vorming van een collectieve identiteit door de beweging. In mijn theoretisch kader zal ik de relevantie van deze concepten en mijn keuze voor deze deelvragen nader toelichten.

Theoretisch kader

Om onderzoek te doen naar de praktijken van online activisten en hacktivisten die het idee van verbondenheid binnen de beweging te stimuleren gebruik ik literatuur die afkomstig is uit de sociologie, politicologie en nieuwe media studies. Met behulp van verschillende literatuurbronnen heb ik een eigen definitie opgesteld van het idee van verbondenheid binnen een activistische beweging. Met het 'idee van verbondenheid' verwijs ik naar het gevoel dat deelnemers ervaren wanneer er een hechte relatie bestaat tussen henzelf en de beweging. Deze relatie is te begrijpen als een sociale en emotionele constructie. Het idee van verbondenheid kan gestimuleerd worden door de verbindingen tussen de deelnemers met de beweging te benadrukken en deelnemers bewust te maken van de gemeenschappelijke relaties binnen de beweging. Deze definitie heb ik kunnen opstellen met behulp van de literatuur die grotendeels uit de sociologie afkomstig is. Zo benadert Jasper de gevoelens die deelnemers ervaren als verbondenheid als belangrijke factoren voor het ontstaan en voortbestaan van de beweging (1998, 405). De sociale en emotionele reacties van mensen op actuele gebeurtenissen in de wereld zorgen ervoor dat sociale bewegingen gevormd worden en mensen tot actie overgaan. Het stimuleert de motivatie van activisten om zich te mobiliseren en collectieve acties te organiseren. Jasper en Poletta beschrijven dat de herkenning van deelnemers in de identiteit van de beweging bijdraagt via de aanwezigheid van gemeenschappelijke factoren, zoals een politieke ideologie en bepaalde normen en waarden (2001, 286). Ook heeft de uitvoering van collectieve acties, een belangrijk onderdeel van activisme, gevoelens van saamhorigheid en eenheid nodig, zodat een groep mensen zich kan organiseren en inzetten voor een gemeenschappelijk doel (Carty en Onyett 2007, 234). De uitwisseling van sociale informatie, zoals het verwoorden van emoties, is hierbij een onmisbare factor om mensen deel te laten uitmaken van een sociale beweging en zich te verbinden met andere deelnemers (Castells 2012; Melucci 1996; Jasper en Polletta 2001).

Het werk van Brown en Pickerill (2009) en Castells (2012) heeft in mijn onderzoek een centrale plek ingenomen om de praktijken van online activisten en hacktivisten te onderzoeken die gericht zijn op het stimuleren van om het idee van verbondenheid binnen de beweging. Zo biedt het werk van Castells inzicht in het internet als een medium waar sociale relaties tussen activisten versterkt kunnen worden (2012). Hij beschrijft dat uitwisseling van sociale informatie, zoals het overbrengen van emoties tussen deelnemers binnen een beweging, de saamhorigheid en betrokkenheid binnen een sociale beweging versterken. Het citaat "We hold hands on the internet" aan het begin van mijn inleiding beschrijft zijn cyber-optimistische houding tegenover de mogelijkheden van digitale middelen om bij te dragen aan protestacties, vooral wanneer deze sterk emotioneel geladen uitingen niet in de fysieke wereld geuit kunnen worden, bijvoorbeeld vanwege veiligheidsrisico's (Steinhauer 2012). Ook de literatuur van Brown en Pickerill benadrukt de uitwisseling van emoties binnen het activisme (2009). Zij bespreken het belang van sterke sociale verbindingen tussen de deelnemers binnen een beweging die gestimuleerd kunnen worden door de beweging zelf, bijvoorbeeld door het creëren van een veilige omgeving waar deelnemers hun emoties vrij kunnen uiten, elkaar kunnen steunen en met elkaar kunnen samenwerken. Dit concept accentueert het belang van het onderhouden van veilige en vrije omgevingen waar sociale relaties tussen deelnemers kunnen groeien en deelnemers zich op lange termijn betrokken willen zijn bij een groep. De literatuur van Brown en Pickerill biedt zo veel inzicht in de manier waarop ik de digitale omgevingen van online activisten en hacktivisten kan bestuderen en hoe deze digitale ontmoetingsplekken kunnen worden ingericht om het idee van verbondenheid binnen de beweging te stimuleren (2009).

Mijn onderzoek richt zich op de interne praktijken tussen deelnemers binnen activistische bewegingen. Het kan problematisch zijn om een beweging of de deelnemers van een beweging te definiëren. Het is namelijk moeilijk om binaire grenzen te stellen waar activisten en niet-activisten zich mee kunnen identificeren. Brown en Pickerill zien de identiteit van een activist als complex en hybride (2009, 25). Bij elke beweging horen bepaalde praktijken die activisten scheiden van niet-activisten en elke activistische omgeving bevordert een eigen constructie van 'de activist' doordat er verschillende identiteiten bij elkaar komen. Bobel ziet de identificatie van 'de activist' ook als problematisch, omdat er een verschil bestaat tussen 'doing activism' en 'being activist' (2007, 149). Zo hoeven personen die al jaren betrokken zijn bij een beweging zichzelf niet als activist te zien. Daarbij ziet Bobel dat er vaak geromantiseerde hoge standaarden aan de identiteit van de activist worden toegekend. Het is niet realistisch om een activist te beschrijven als een zelfzuchtig iemand die volledig toegewijd is en met alle inspanningen strijd voor het maatschappelijke doel van de beweging. Het is moeilijk om een algemene standaard voor een 'activist' of een 'beweging' vast te stellen. Ook voor bewegingen die zich manifesteren in de digitale wereld, zoals bij het online activisme en het hacktivisme, is het lastig om een deelnemer van een beweging te definiëren. Om toch een bepaald aanknopingspunt te hanteren voor de definitie van een beweging, beschrijf ik een beweging als een groep mensen die zich inzetten voor een bepaald maatschappelijk doel. De deelnemers van de beweging zijn op een bewuste manier betrokken bij activiteiten van de beweging om dit gemeenschappelijke doel te behalen. Om deze definitie te illustreren, gebruik ik een citaat van Landers die de flexibiliteit van 'being activist' binnen een beweging als Anonymous omschrijft: "Anonymous is a group, in the sense that a flock of birds is a group. How do you know they're a group? Because they're travelling in the same direction. At any given moment, more birds could join, leave, peel off in another direction entirely" (Landers 2008).

Hoofdstukindeling

In hoofdstuk twee ga ik in op de kenmerkende praktijken van de online activisten van de 6 april-beweging en de hacktivisten van Anonymous. Hiermee introduceer ik de kenmerkende digitale middelen en omgevingen die worden ingezet door het online activisme en hacktivisme om de sociale relatie tussen deelnemers te onderhouden en informatie over de activiteiten van de beweging te verspreiden tijdens de Egyptische revolutie. In dit hoofdstuk gebruik ik verschillende literatuurbronnen die toelichting geven op de kenmerkende praktijken van online activisten en hacktivisten en verschillen tussen deze vormen van activisme kunnen toelichten. Hier bleek de literatuur van Samuel erg relevant om het online activisme en hacktivisme te definiëren (2004). Samuel is een van de weinige auteurs die een duidelijk afgebakende definitie van het hacktivisme heeft opgesteld die gebruikt kan worden om de grenzen tussen de activiteiten van online activisten en hacktivisten te bepalen.

In hoofdstuk drie en vier behandel ik in elk hoofdstuk een verschillende deelvraag. In mijn onderzoek maak ik gebruik van twee deelvragen om mijn onderzoek te structureren en meerdere perspectieven in te nemen op de constructie van het idee van verbondenheid die uiteindelijk antwoord geven op mijn hoofdvraag. Deze twee deelvragen zijn geformuleerd op basis van twee centrale concepten die ik tijdens mijn casus onderzoek en literatuurstudie heb opgesteld en die van belang zijn om het idee van verbondenheid binnen het online activisme en hacktivisme te bestuderen.

In hoofdstuk drie ga ik in op de eerste deelvraag: in hoeverre heeft de doelstelling invloed op de constructie van het idee van verbondenheid binnen een beweging van het online activisme en hacktivisme? Binnen de sociologie wordt de doelstelling veelvuldig benadrukt als een belangrijke factor die de verbondenheid binnen een sociale beweging kan versterken. De manier waarop het doel van een beweging wordt gevormd heeft invloed op de collectieve processen binnen de beweging. Zo beargumenteren Snow en Benford dat activisten gebruik kunnen maken van 'frames' om de doelstelling van activisten te verbinden aan populaire opvattingen binnen de samenleving en zo een breed publiek kunnen aanspreken (1992). De manier waarop het doel wordt geformuleerd heeft invloed op de betrokkenheid van een bepaalde doelgroep. Carty en Onyett bieden verschillende inzichten in de manieren waarop een collectieve zoektocht van activisten naar een gemeenschappelijk doel ervoor zorgt dat de beweging zich gedraagt als een hechte groep. Door het delen van gemeenschappelijke belangen kan er een overeenkomstig doel gevormd worden binnen de beweging waar alle deelnemers zich in kunnen herkennen. Chesters en Welsh beschrijven dat zelfs een zeer diverse groep activisten die op andere gebieden weinig met elkaar gemeen hebben toch als een verbonden beweging kan functioneren door de aanwezigheid van een centrale doelstelling (2006, 16). Diversiteit binnen een beweging hoeft geen nadelige invloed te hebben op de verbondenheid binnen de beweging als er een collectieve wil aanwezig is om een gemeenschappelijk doel te behalen. Dit inzicht wordt verder uitgebreid door Noortje Marres en haar concept van 'issue networks' om inzicht te krijgen in de betekenis van de formulering van issues binnen een sociale beweging (2006, 2). Ze bestudeert 'issue networks' als bewegingen die hun activiteiten richten op het behalen van bepaalde issues, ook wel doelstellingen te noemen, waarbij verschillende factoren invloed hebben op de manier waarop deze doelstellingen worden geformuleerd. De deelnemers van deze bewegingen houden zich constant bezig met een collectieve zoektocht naar de uiting van het issue. Ze wijst op een aantal factoren die van belang zijn voor mijn onderzoek naar de collectieve activiteiten en constructie van verbondenheid binnen een activistische beweging. Dit inzicht kan mij helpen om het online activisme en het hacktivisme te bestuderen als bewegingen die te maken hebben met complexe dynamische processen van zowel binnen als buiten de beweging die er steeds voor zorgen dat het doel van de beweging wordt geherdefinieerd. De literatuur van Marres draagt bij aan het begrip dat de deelnemers van een beweging zich bezighouden met collectieve processen waarbij niet alleen de doelstelling wordt geformuleerd maar ook het idee van verbondenheid wordt versterkt (2006). Deze sociologische theorieën en concepten kunnen licht laten schijnen op de praktijken van online activisten en hacktivist die gericht zijn op het formuleren van een doelstelling, de manier waarop de beweging is ingericht om het doel te behalen en de doelgroep die wordt aangesproken door de doelstelling van de beweging.

In hoofdstuk vier beantwoord ik mijn tweede deelvraag: hoe vormen online activisten en hacktivist een collectieve identiteit om het idee van verbondenheid binnen de beweging te stimuleren? Het onderzoek naar de constructie van de collectieve identiteit van een beweging biedt verschillende inzichten in de gedeelde relatie die bestaat tussen de deelnemers. Jasper en Poletta beschrijven de collectieve identiteit van een beweging als een sociale en psychologische relatie tussen verschillende identiteiten door het idee van een gemeenschappelijke verbintenis dat eerder in gedachten bestaat dan in fysieke vorm (2001, 285). Wanneer deelnemers zich bewust worden van de gemeenschappelijke factoren die bestaan binnen de beweging, ontstaat de collectieve identiteit die kan bijdragen aan de verbondenheid binnen de beweging. Met deze beschrijving interpreteer ik de collectieve identiteit als een belangrijke factor binnen het activisme. Deelnemers van de beweging

kunnen zich bewust worden van de verbondenheid die binnen de beweging bestaat door te ervaren dat er overeenkomsten bestaan tussen hun eigen identiteit en de collectieve identiteit van de beweging. Om onderzoek te doen naar de verschillende uitingsvormen van de collectieve identiteit van een beweging zullen de gemeenschappelijke factoren tussen de deelnemers vastgesteld worden. Om meer kennis te krijgen van de collectieve identiteit van een beweging gebruik ik de concrete beschrijvingen van Diani (2000) en Marres (2006) om de praktijken te onderzoeken die een gedeelde sociale relatie tussen de deelnemers definieert. Diani beschrijft de uitingsvormen van de collectieve identiteit als de aanwezigheid van bepaald gedrag, taal, uiterlijkheden of handelingen die de groep en de gemeenschappelijke relatie tussen de deelnemers van de groep definiëren (2000, 387). Marres beargumenteert dat de gemeenschappelijke inspanningen van deelnemers binnen de beweging tot uiting komen door het delen van informatie, zoals nieuws, slogans, symbolen en afbeeldingen, die het bestaan van de groep representeren (2006, 5). Uit deze beschrijving kan ik afleiden dat de collectieve identiteit bij activistische bewegingen tot uiting kan komen door kenmerkend gedrag, taal, uiterlijkheden of handelingen van de deelnemers en uitwisseling van bepaalde digitale informatie, zoals symbolen, slogans en afbeeldingen, die typerend zijn voor de beweging. Door de digitale middelen en omgevingen van de online activisten en hacktivisten te bestuderen met behulp van deze concrete aanwijzingen, kan ik meer kennis verkrijgen over de praktijken die de gemeenschappelijke relatie tussen de deelnemers definieert. Vervolgens kan ik onderzoeken of de aanwezigheid van de collectieve identiteit van een beweging kan bijdragen aan de manier waarop deelnemers zich met elkaar verbonden voelen.

Hoofdstuk 2: Een introductie van het online activisme en hacktivisme

Dit hoofdstuk is een inleiding van mijn onderzoek naar het online activisme en het hacktivisme en de casussen die ik ga gebruiken om antwoord te geven op mijn hoofdvraag. De begrippen van het online activisme en het hacktivisme worden behandeld en de belangrijkste verschillen tussen deze twee vormen van activisme worden uitgelicht. Vervolgens geef ik een bondige beschrijving van de twee casussen waarbij ik inga op de kenmerkende praktijken van online activisten en hacktivisten die ik in de volgende hoofdstukken verder zal analyseren. Ik begin met de casus voor het online activisme, de 6 april beweging, en eindig met de casus voor het hacktivisme, Anonymous.

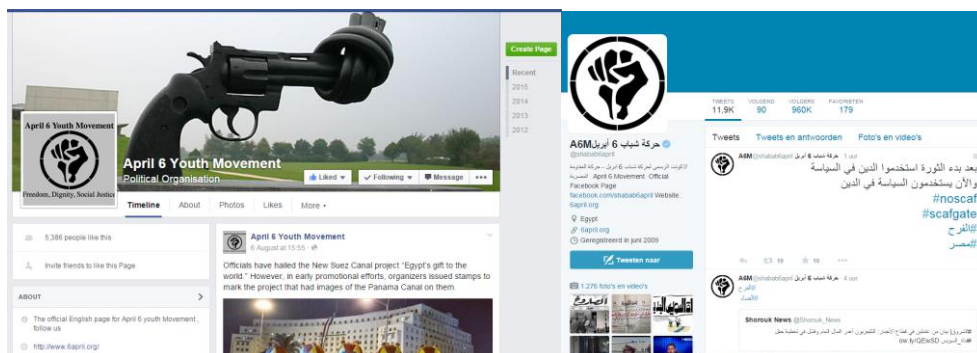
In de beschrijvingen van de casussen wil ik de belangrijkste activiteiten van de bewegingen presenteren die tijdens de Egyptische revolutie tussen 2008 en 2013 zijn uitgevoerd. Door deze activiteiten te bestuderen, wil ik de specifieke kenmerken vaststellen die typerend zijn voor de praktijken van de 6 april beweging en Anonymous. Daarbij bestudeer ik het gebruik van digitale middelen en omgevingen om de sociale relatie tussen deelnemers te onderhouden en collectieve activiteiten te organiseren tijdens de Egyptische revolutie. Zo benader ik de omgevingen waar de bewegingen zich manifesteren in de digitale wereld en waar de deelnemers van de beweging samenkomen. Deze informatie zal mij meer inzicht geven over de kenmerkende praktijken van de online activisten en hacktivisten waar ik in de loop van mijn analyse aandacht op zal vestigen om de praktijken te bestuderen die gericht zijn op het stimuleren van het idee van verbondenheid binnen de beweging.

Online activisme

Het online activisme kent vele benamingen, zoals internet activisme, cyberactivisme, digitale bewegingen, elektronische belangenbehartiging of e-campagnes. Al deze termen beschrijven een vorm van activisme waarbij activisten zich inzetten voor een maatschappelijk doel en daarbij gebruik maken van digitale middelen om hun acties te ondersteunen (Samuel 2004, 3). Door de opkomst van het internet ontstonden er nieuwe middelen voor activisten om communicatie op globaal niveau uit te voeren en het bereik van activiteiten te vergroten, zoals het verspreiden van online petitieën en informatie via e-mails (Denning 2001; Vegh 2003). Internationaal contact tussen activisten kan worden gefaciliteerd met behulp van digitale communicatiemiddelen, zoals fora en sociale netwerksites, waardoor collectieve acties op globaal niveau georganiseerd kunnen worden.

Online activisten streven ernaar om met hun activiteiten een zo breed mogelijke doelgroep aan te spreken om een grote verzameling aan bijdragen in te zetten om een maatschappelijk doel te behalen. Denning beschrijft dat de coöperatieve kracht van het online activisme ontstaat door het bundelen van de digitale bijdragen (zoals kennis, geld, middelen) van zowel grote als kleinschalige omvang en van zowel nationaal en internationaal niveau (2001, 3). Om de massa te stimuleren om een bijdrage te leveren, organiseren online activisten veel toegankelijke en laagdrempelige acties in de digitale wereld. De inzet van illegale activiteiten of gebruik van illegale middelen worden hierbij vermeden omdat ze de drempel tot participatie aan online activisme verhogen en de toegankelijkheid van de acties kunnen schaden. Zo kunnen online activisten ook worden gedefinieerd als activisten die legale activiteiten uit te voeren die geen schade zullen veroorzaken of gevaar vormen voor de omgeving (Samuel 2004, 3). Beperkingen rondom de toegang tot acties zal zoveel mogelijk voorkomen worden, omdat de activiteiten van het online activisme gebaseerd zijn op collectieve acties en de aanhang van een grote groep mensen (Van de Donk et al. 2004).

Voor het onderzoek naar het online activisme gebruik ik de casus van de 6 april beweging. De 6 april beweging begon in maart 2008 als een kleine groep jongeren die een staking van Egyptische arbeiders steunden en groeide daarna langzaam uit tot een grote Egyptische beweging die zich onder meer met digitale middelen inzetten om de leefsituatie van de Egyptenaren te verbeteren (Lim 2012, 231). Op maart 2008 hielp een kleine groep jongeren aan de organisatie van een staking van arbeiders in de Egyptische stad al-Mahalla die op 6 april 2008 zou plaatsvinden (Carr 2012). In deze stad vonden al lange tijd stakingen en demonstraties plaats tegen de slechte leefomstandigheden, hoge voedselprijzen en de repressieve Egyptische regering die geen economische steun bood aan de burgers. Activisten Ahmed Maher en Esraa Rashid richtten op 23 maart 2008 op Facebook de groep 'April 6 Strike' op (Shapiro 2009). Deze groep kreeg binnen enkele dagen meer dan 76.000 volgers. In deze digitale omgeving werden ideeën gedeeld over geweldloze acties die tijdens de staking konden worden uitgevoerd: "One girl suggested that everyone who protested on the street should give flowers to the security forces to disarm them, an idea Rashid supported" (Shapiro 2009). Tijdens de staking op 6 april kwam de Egyptische politie hard in actie en het gevolg was meer dan 400 arrestaties en 3 doden (Shenker 2011). Het gewelddadige optreden tegen dit geweldloze protest bracht een enorme opschudding teweeg bij de Egyptische bevolking en de oprichters van de Facebook groep. De twee oprichters van de Facebook groep kregen steun van een grote groep jongeren die hadden bijgedragen aan de organisatie van de staking in al-Mahalla. Ze wilden in actie komen tegen het wanbeleid van de Egyptische politie en regering en richtten direct na de staking de 6 april-beweging op (Lim 2012, 232). Vanaf 2008 groeide deze beweging langzaam uit tot een grote groep online activisten die geweldloze acties uitvoeren om de economische en politieke situatie in Egypte te verbeteren.

Figuur 3 De Facebook pagina 'April 6 Youth Movement' en het Twitter account @Shabab 6 april van de 6 april beweging

De 6 april beweging representeert een groep van online activisten door hun prominente inzet van digitale middelen voor de organisatie van activiteiten en de communicatie tussen deelnemers. Tijdens de hoogtepunten van de Egyptische revolutie werden er verschillende weblogs gebruikt waar de boodschap van de 6 april beweging werd verkondigd en deelnemers werden geïnformeerd over actuele gebeurtenissen tijdens de Egyptische revolutie. Tussen 2008 en 2009 was het Blogspot account '6 April Movement' actief en in 2012 heeft de beweging de weblog 'Shabab 6 april' op Wordpress onderhouden. Het merendeel van de praktijken van de 6 april beweging vindt plaats op sociale netwerksites die fungeren als digitale ontmoetingsplaatsen waar artikelen, nieuwsberichten en informatie over toekomstige acties door deelnemers worden gedeeld (Shapiro 2009). Zo is er een tot op heden actief Twitter account waarmee de informatie wordt gecommuniceerd in het Egyptisch (@shabab6april 2015). Daarnaast is de 6 april-beweging erg actief op Facebook. Er zijn twee Facebook pagina's: een Arabische pagina 'Shabab 6 april' en een Engelstalige pagina 'April 6 Youth Movement

(April 6 Youth Movement 2015a). Daarnaast bestaat er ook twee Facebook groepen: Een Engelse (April 6 Youth movement 2015b) en een Arabische versie (6th of April Youth Movement - إبريل 6 شباب حركة). Deze Facebook pagina's worden veelvuldig bezocht en hebben elk duizenden leden. De Engelstalige Facebook groep werd in de periode van 2008 tot 2013 actief ingezet om nieuwsberichten over de deelnemers en actuele gebeurtenissen in Egypte en andere Arabische landen te delen die informatie geven over het optreden van politie en de regering (April 6 Youth movement 2015b). Zo deelde Amal Sharaf, een administrator van de Engelstalige Facebook groep, op 11 mei 2013 dat Ahmed Maher, een mede-oprichter van de 6 april beweging, was opgepakt en zonder proces naar de gevangenis is gebracht (Sharaf 2013a). Nadat Maher na hevige kritieken vanuit de internationale politiek een dag later werd vrijgelaten, verscheen op 15 mei 2013 een emotionele reactie op de Facebook groep: "the 6th April Movement is condemning the arrest Ahmed Maher and all of the regime's attempts to silence all voices (...) and we will escalate using all non violent means until all our demands to free all and the demands of the revolution is met!" (Sharaf 2013b; The Washington Post 2013). Naast de uiting van nieuwsberichten en reacties op actuele gebeurtenissen, wordt er binnen de Facebook groep informatie verspreid over toekomstige protestacties. Zo werd er op 15 juni 2013 gemeld dat er op 30 juni een protest zal plaatsvinden om presidentiele verkiezingen te laten vervroegen: "the demonstrations will have one and clear demand ,early presidential elections after the failure of the president to fulfill any promise of his campaign" (Sharaf 2013c). Met deze bewogen uitspraken tracht de beweging om deelnemers aan te moedigen om deel te nemen aan dit protest en politieke veranderingen in gang te zetten met behulp van de geweldloze technieken die de beweging inzet.

Hactivisme

Hactivisme is een neologisme waarbij de woorden 'activisme' en 'hacken' zijn samengevoegd. In het academisch discours bestaat er nog geen eenduidige terminologie die het hactivisme definieert en zijn er veel brede termen te vinden die onduidelijkheid geven over de grenzen tussen het hactivisme en het online activisme. In mijn onderzoek gebruik ik de definitie van Alexandra Samuel omdat deze beschrijving de diversiteit van het hactivisme duidelijk omsluit: "hactivism is the nonviolent use of illegal or legally ambiguous digital tools in pursuit of political ends" (2004, 2). Een hactivist gebruikt het hacken van digitale omgevingen en informatiecentra, zoals computersystemen, websites en software, als een uitingvorm om politiek gemotiveerde acties uit te voeren. De technieken van hactivisten hebben de potentie om de reguliere werking van digitale processen rondom websites, servers en computernetwerken te vertragen en te blokkeren en het gedrag van internetgebruikers te verstoren (Taylor 2005; Gunkel 2005). Het hacken door hactivisten wordt daarom gedefinieerd als semilegale middelen, doordat deze digitale activiteiten in een juridisch grijs gebied zitten. De afwezigheid van geopolitieke grenzen binnen de digitale wereld bemoeilijkt het vaststellen van een internationaal beleid (Caltagirone 2003, 6). Daarbij zijn internationale en nationale wetten niet altijd duidelijk over welke digitale handelingen legaal of illegaal zijn en op welke manier het maatschappelijk gemotiveerd hacken is te beoordelen. Dit biedt inzicht in de grens tussen het hactivisme en het online activisme, namelijk dat hactivisten gebruik maken van '*illegal or legally ambiguous digital tools*' en online activisten zich beperken tot legale middelen en technieken (Samuel 2004, 2). Online activisten voeren hun protestacties uit met behulp van vormen van digitale technologie die binnen het wettelijke systeem vallen. Voor de uitvoering van het hactivisme worden er veel geavanceerde digitale vaardigheden vereist in vergelijking met het online activisme, omdat de kennis van hacken, programmeren en internetprocessen nodig is om hacktechnieken te beheersen (Samuel 2001, 3). Een hactivist moet in staat zijn om complexe hacktechnieken te kunnen gebruiken

en de creativiteit en handigheid bezitten om de meest efficiënte manier te zoeken om een hack uit te voeren.

Voor het onderzoek naar het hacktivisme gebruik ik de casus van Anonymous en hun activiteiten rondom *Operation Egypt*. Anonymous is een beweging die bestaat uit hacktivisten die zich kenmerken door de anonimiteit van de deelnemers en het gebruik van hacktechnieken om digitale omgevingen, zoals websites en sociale netwerksites van publieke figuren of organisaties, te verstoren om een maatschappelijke boodschap over te brengen (Coleman 2013). Door het ontbreken van een duidelijke organisatiestructuur van de beweging en de inzet van anonimiteit tijdens activiteiten is het niet mogelijk om vast te stellen hoeveel deelnemers er zijn verbonden aan de beweging. Coleman beschrijft dat de oorsprong van de beweging terug te vinden is op het internetforum 4chan dat bekend staat als een verzamelplaats voor verschillende internetsubculturen (2013, 3). Coleman beschrijft dat een groep anonieme gebruikers van 4chan zich veel bezighielden met 'trolling'; het aanvallen van mensen en organisaties door het schaden van hun reputatie of het delen van vernederende informatie (2013, 7). In 2008 werd een grote organisatie, de Scientology kerk, het beoogde slachtoffer van trolling van de groep anonieme gebruikers die zichzelf Anonymous noemden en werden collectieve acties georganiseerd en hacktechnieken uitgevoerd om de websites van Scientology te verstoren (Barkham 2008). Deze gebeurtenis werd genoemd als 'Project Chanology' en definieerde een omslag in de doelen van Anonymous die steeds meer maatschappelijke en politieke onderwerpen betrokken bij hun activiteiten. Na 2008 ging Anonymous zich steeds meer bezig houden met hacktivistische praktijken.

In 2011 werd *Operation Egypt* opgericht door Anonymous als protest tegen de internetblokkade die de Egyptische regering had opgericht van 26 januari tot 2 februari naar aanleiding van grootschalige demonstraties van de bevolking tegen de regering (Al Jazeera 2011a). In 2011 was de Egyptische revolutie op een hoogtepunt en groeide de onrust en ontevredenheid bij de bevolking over de slechte politieke en economische situatie in Egypte (BBC 2011). Grote demonstraties werden georganiseerd op 25 januari 2011, een dag die beschreven werd als de 'dag van opstand'. Een dag later werd het internet in heel Egypte voor een week geblokkeerd door de regering in een poging om controle uit te oefenen op de hevige protestacties en het contact tussen demonstranten via digitale kanalen zoals sociale media te verstoren (Charles 2011). De internet blokkade was wederom een aanleiding voor grote onrust in Egypte. In de internationale media was de blokkade groot nieuws vanwege de excessieve controle van een regering op de toevoer van informatie via digitale media (Al Jazeera 2011b). Anonymous leek de woede en ontevredenheid van de Egyptische bevolking te delen. Hun maatschappelijke boodschap werd overgebracht door na de ophef van de internetblokkade een aantal belangrijke Egyptische overheidswebsites te hacken waardoor de toegang naar de websites werd verstoord. Op het Twitter account @AnonymousIRC liet de beweging weten dat ze de actie opeisten en werd de term *Operation Egypt* geïntroduceerd (Albanesius 2011, zie figuur 2).

Welcome back to the Internet, #Egypt.
Well, except
<http://www.moiegypt.gov.eg> -- you stay
down. اسقط يا حسني مبارك #Jan25
#OpEgypt #Feb4
7:03 AM Feb 2nd via web
Retweeted by 50 people

Figuur 4 Introductie van *Operation Egypt* op het Twitteraccount @AnonymousIRC

Na de hackaanvallen in 2011 bleef het relatief rustig rondom *Operation Egypt*. In 2013 werd *Operation Egypt* weer actief toen Anonymous protesteerde tegen de repressieve macht van de Egyptische president Morsi en de regeringsleiders van de Moslim Broederschap. Anonymous betoogde wederom hun steun aan de Egyptische bevolking door hackaanvallen uit te voeren op Egyptische overheidswebsites en websites van het Moslim Broederschap (AnonInsiders 2013a). Van 30 januari tot 2 februari 2013 werden meer dan 30 websites aangevallen (Kashyap 2013).

De communicatie vanuit Anonymous naar de buitenwereld, zoals persberichten, en de verspreiding van informatie over de activiteiten van de beweging wordt grotendeels uitgevoerd via sociale netwerksites, zoals Twitter, Facebook en Youtube, en websites die door Anonymous zelf worden aangemaakt. In deze digitale omgevingen worden de deelnemers van de beweging vaak aangesproken met de afkorting 'Anons' (AnonInsiders z.d.). In 2011 vroeg Anonymous via verschillende kanalen, waaronder Facebook en Twitter, om vrijwilligers voor de uitvoering van *distributed denial of service* (DDoS), een krachtige hacktechniek die binnen het hacktivisme veel wordt gebruikt, om digitale aanvallen uit te voeren op Egyptische overheidswebsites. Daarnaast gaf de Facebook site '*Operation Egypt*' instructies aan deelnemers van Anonymous om een open-source programma 'Low Orbit Ion Cannon' te downloaden om de DDoS-aanvallen uit te voeren (Edwards 2011). Internet Relay Chat (IRC) is een belangrijke en kenmerkend communicatiemiddel voor deelnemers van Anonymous; het is een vorm van chatten waarmee op een efficiënte manier een anonieme en veilige chatomgeving kan worden ingericht. Op de website AnonOps is een centrale IRC ingericht waar deelnemers van Anonymous elkaar kunnen ontmoeten, discussies kunnen plaatsvinden en collectieve activiteiten worden georganiseerd (AnonOps IRC z.d.; Coleman 2013, 10). De website AnonOps is een van de vele websites die Anonymous heeft opgericht om digitale informatie te verspreiden om collectieve acties aan te kondigen, hun maatschappelijke boodschap te uiten en reacties te geven op actueel nieuws. Op 4 februari 2013 werd een persbericht met de succesvolle resultaten van de hackaanval bekendgemaakt op de officiële website *AnonInsiders* van Anonymous (AnonInsiders 2013a). In hetzelfde jaar werd de website www.opegyp.com opgericht waar reacties van deelnemers op actuele gebeurtenissen tijdens de Egyptische revolutie werden gepubliceerd. Zo werd op 20 juli 2013 het bericht 'It Has Never Been Over!' gedeeld waarin kritiek wordt geuit op het leiderschap van de Moslim Broederschap en Morsi en uitgesproken dat *Operation Egypt* nog niet snel ten einde zal komen: "At each wave, the new supporters, after achieving their personal gain, go around yelling, "the revolution is over!"... It's not. It has never been" (OpEgypt 2013a).

Hoofdstuk 3: De doelstelling als verbindend element

In dit hoofdstuk ga ik in op het belang van de doelstelling binnen het online activisme en het hacktivisme. Daarbij wil ik antwoord krijgen op de volgende deelvraag: in hoeverre heeft de doelstelling invloed op de constructie van het idee van verbondenheid binnen een beweging van het online activisme en hacktivisme? In mijn analyse betrek ik de manier waarop online activisten en hacktivisten een doelstelling definiëren en betrekken bij de praktijken van de beweging. Hierbij ga ik verder in op de invloed die de aanwezigheid van een doelstelling heeft voor de sociale relaties tussen deelnemers en het idee van verbondenheid binnen de beweging.

De doelstelling van een beweging is een belangrijk element binnen het activisme om de verbondenheid tussen de deelnemers te creëren. De aanwezigheid van een gemeenschappelijk doel zorgt ervoor dat de activisten van een beweging zich als een eenheid bewegen en gestimuleerd worden om met andere activisten collectieve acties uit te voeren om dit doel te behalen (Carty en Onyett 2007, 238). De doelstelling van een beweging kan activisten met verschillende achtergronden, ideologieën, normen en waarden bij elkaar brengen om zich als een eenheid te vormen. Jordan beschrijft dat het activisme tot leven komt wanneer mensen zich herkennen in een collectieve wil om maatschappelijke veranderingen in gang te brengen en een gemeenschappelijk doel na te streven (2001, 11). Wanneer de beweging zich inricht om een gemeenschappelijk doel te behalen, zijn mensen gemotiveerd om hun eigen bijdrage te leveren omdat anderen hetzelfde doel nastreven: “Activism comes to life when people recognize in each other the will and desire to change the routines of life” (Jordan 2001, 12). De collectieve inzet van de deelnemers van een beweging stimuleert een gevoel van eenheid en saamhorigheid binnen een groep. Als een eenheid beweegt de groep zich naar een doel en de (deel)activiteiten worden ingericht om het gemeenschappelijke doel te behalen en deelnemers zijn gemotiveerd om hun eigen bijdrage te leveren. Noortje Marres gebruikt het concept ‘issue networks’ om inzicht te krijgen in de collectieve processen die binnen de beweging aanwezig zijn om de issues, de doelstellingen, te formuleren (2006, 2). Zo moeten deelnemers zowel interne invloeden, zoals onenigheid over de uitvoering van acties of de keuze voor bepaalde technieken, en externe invloeden, zoals politieke ontwikkelingen, crisissituaties en arrestaties van activisten, in acht nemen om uiting te geven aan de doelstelling van de beweging. Marres’ concept kan meer licht laten schijnen op de collectieve processen binnen de beweging die gericht zijn het vinden en formuleren van het doel. Dit kan betrekking hebben tot praktijken zoals het voeren van discussies en het sluiten van compromissen om steeds het gemeenschappelijk doel te vinden. De collectieve zoektocht naar een gemeenschappelijke doelstelling zorgt ervoor dat het idee van verbondenheid wordt gestimuleerd: de beweging werkt als hechte groep samen om de gezamenlijke belangen te formuleren naar een overeenkomstig issue waar alle deelnemers zich in kunnen herkennen.

Online activisme

De 6 april beweging heeft de centrale doelstelling om het politieke systeem in Egypte en de economische situatie van de Egyptische bevolking te verbeteren. Sinds het ontstaan van de beweging in 2008 houdt de beweging zich bezig met de uitvoering van collectieve acties om democratie en secularisme in de Egyptische grondwet te krijgen en de excessieve macht van de regering te verkleinen (Shapiro 2009). Mede-oprichter Mohamad Adel omschrijft het doel van de beweging als: “The building of the nation and (exerting) pressure on government and society in order to complete the process of democratic reform in Egypt” (Beautiful Trouble z.d.). De doelstelling van de beweging representeert

het centrale sentiment tijdens de Egyptische revolutie, namelijk een collectief streven naar nieuwe leidersfiguren die daadwerkelijke politieke en economische veranderingen konden teweegbrengen.

Om hun doelstelling te behalen, tracht de 6 april beweging een zo breed mogelijke doelgroep te betrekken bij de collectieve activiteiten. Hiervoor worden de activiteiten van de beweging zo toegankelijk mogelijk gehouden. De 6 april beweging typeert zich als een groep online activisten die geweldloze acties uitvoeren om hun doel te behalen. Dit blijkt uit verschillende beschrijvingen op de websites en sociale media van de beweging. Op hun Wordpress site staat onder de alinea 'Philosophy of the movement' beschreven "The type of change adopted by the group: non-violent change". (Shabab 6 april z.d). In 2011 is de 6 april beweging zelfs genomineerd voor de Nobelprijs voor de Vrede voor hun rol in het behouden van het geweldloze karakter van de Egyptische revolutie (Fouche 2011). Door de afwezigheid van radicale, extreme of gewelddadige acties voorkomt de 6 april beweging dat deelnemers worden afgeschrikt of zich niet herkennen in deze uitingen. De beweging betreft zo toegankelijk mogelijke activiteiten zodat er een zo groot mogelijke doelgroep kan worden aangesproken die kan bijdragen aan de collectieve activiteiten. Daarnaast representeert de 6 april beweging zichzelf als een beweging dat zich openstelt voor elke doelgroep, ongeacht hun achtergrond, leeftijd of klasse. Op hun Engelstalige Facebook groep staat: "We are a group of Egyptian youth from different backgrounds, age and trends (...) which allowed all kind of youth from different backgrounds, society classes all over Egypt to emerge from the crisis and reach for the democratic future" (April 6 Youth movement 2015b). Daarbij stelt de beweging zich open voor deelnemers van over de hele wereld en is het geen eis dat enkel Egyptenaren mee mogen doen met de acties. Zo staat de volgende beschrijving bij de Engelstalige Facebook groep: "Office: Every place in Egypt. Location: Everywhere" (April 6 Youth movement 2015b). De tekst benadrukt dat er geen voorwaarden voor deelname bestaan, enkel de wil om tijd en energie te steken in de protestacties van de 6 april-beweging.

Door de toegankelijke manier van actievoeren en de lage drempel voor deelname aan de beweging, trekt de 6 april beweging een zeer divers publiek aan. Chesters en Welsh beargumenteren dat een beweging met een grote diversiteit aan deelnemers de kracht van 'weak ties' stimuleert (2006, 64). De losse verbindingen tussen de activisten in heterogene bewegingen kunnen een sterke eenheid vormen door de aanwezigheid van een gemeenschappelijke doelstelling. Door de aanwezigheid van een gemeenschappelijke doelstelling kunnen activisten of bewegingen met uiteenlopende achtergronden, leeftijden of ideologieën met elkaar samenwerken en kan er een sterk gevoel van verbondenheid ontstaan. Chesters en Welsh benadrukken dat juist de verschillen kunnen leiden tot een "creative tension around the pursuit of an immediate common goal, while never losing sight of the struggle for the longer term objectives" (Carty en Onyett 2007, 241). Sociale diversiteit binnen een beweging zoals de 6 april beweging hoeft dus geen nadelig kenmerk te zijn voor de verbondenheid binnen de beweging, doordat het gezamenlijk streven naar een gemeenschappelijk doel de centrale factor is waarmee de verbondenheid binnen een sociale beweging wordt gestimuleerd.

Om de ambities van de 6 april beweging zo goed mogelijk te laten aansluiten met het collectieve streven van de Egyptische bevolking naar politieke en economische verandering, wordt er gebruik gemaakt van *frames*. *Framing* is een vorm van communicatie waarbij onderwerpen worden gebruikt die vaak in de media of politiek terugkomen om aansluiting te creëren met de actuele publieke discussie en de toegankelijkheid van de beweging tegenover hun publiek en de deelnemers te verhogen (Carty en Onyett 2007, 234). In het online activisme wordt veel gebruikt gemaakt van *frames*

om de onderwerpen van hun acties te vormen volgens een gemeenschappelijke definitie van een maatschappelijk probleem en een algemene oplossing (Snow en Benford 1992). Noortje Marres beargumenteert met haar concept van 'issue networks' dat het zorgvuldig formuleren van het issue de toegankelijkheid van de acties naar de massa wordt verhoogt (2006, 2). *Framing* is een manier waarop issues kunnen worden geformuleerd, dus het is een strategische keuze van online activisten om acties te *framen* om aandacht te krijgen voor een bepaalde publieke agenda of omgeving. Het stelt hun in staat om contact te leggen met actoren buiten de beweging en een gemeenschappelijk herkenbaar doel te behouden voor de deelnemers van de beweging. Het kan gezien worden als een compromis om de doelen van de beweging te behalen zonder de democratie van de beweging te schaden of doelgroepen uit te sluiten van het activisme. Dit komt de gevoelens van verbondenheid binnen de beweging ten goede door de toegankelijkheid met het doel en van de beweging zelf hoog te houden. Deelnemers herkennen zich in de herkenbare en actuele onderwerpen die de beweging tracht aan te pakken waardoor de verbondenheid met de beweging wordt versterkt. Het collectief streven van de beweging zorgt voor hierbij voor verbondenheid tussen de deelnemers die zich als een eenheid inzetten om invloed uit te oefenen op de politieke processen van het land (Chesters en Welsh 2006).

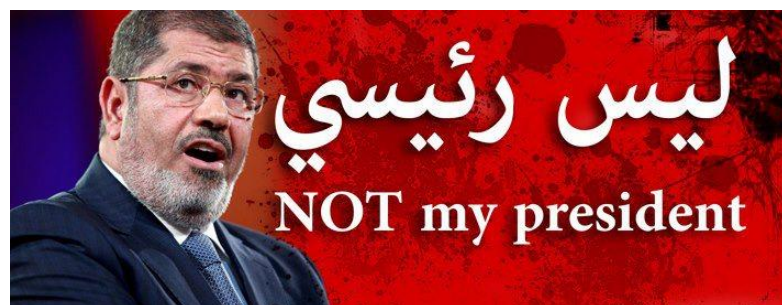
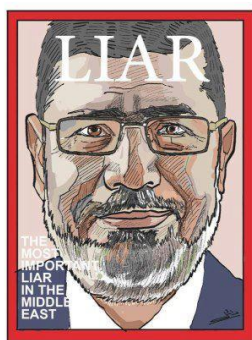
De 6 april beweging gebruikt *frames* om hun doelen en activiteiten herkenbaar te maken voor het grote publiek en deelnemers stimuleren om actie te ondernemen. Tijdens de 'dag van opstand' op 25 januari 2011 organiseerde de 6 april beweging een massademonstratie waarin geprotesteerd werd tegen de wantoestanden van president Mubarak werden benadrukt (Tavaana 2011). De heersende onrust van de Egyptenaren over "a stagnant economy, widespread corruption, government neglect, foreign policy, and political repression had been intensifying over Hosni Mubarak's 30-year presidency" (Tavaana 2011). Met verschillende digitale uitingen, zoals YouTube video's en blogs, speelt de beweging in op *frames*, zoals het repressieve regime van Mubarak, en wordt de heersende onrust over de 'dag van opstand' gebruikt door de 6 april beweging om aansluiting te vinden bij de massa.

Figuur 5 Een screenshot uit de video van Asmaa Mahfouz (Democracy Now! 2011)

Een voorbeeld van een geframede protestactie is de verspreiding van de video van Asmaa Mahfouz, een mede-oprichter van de 6 april-beweging. Ze plaatste op 18 januari 2011 een video op Youtube waarin ze sprak over de angst, frustratie en hopeloosheid die haar en de andere activisten van de beweging aanzetten om in actie te komen tijdens de Egyptische revolutie (Democracy Now! 2011). De video werd voor de 'dag van opstand' online gezet om demonstranten te motiveren om mee te doen aan deze geweldloze demonstratie. Deze digitale uitingen kunnen op een goedkope en snelle manier op een globaal niveau worden verspreid via het internet (Denning 2001, 5). Hierdoor zijn de online activisten in staat om op een directe manier in te spelen op actuele gebeurtenissen met digitale middelen, vooral er weinig middelen of budget beschikbaar is voor de beweging. De video stimuleert het idee van verbondenheid binnen de beweging doordat het nadrukt legt op de gemeenschappelijke belangen die

bestaan binnen de Egyptische bevolking en collectieve emoties van verzet en hoop op een betere toekomst. In de video van Mahfooz benadrukte ze de slechte leefomgeving van de Egyptenaren en dat burgers zich bewust moeten zijn van hun recht op vrije meningsuiting: “Don’t think you can be safe anymore. None of us are. Come down with us and demand your rights, my rights, your family’s rights. I am going down on January 25th and will say no to corruption, no to this regime” (Democracy Now! 2011). Een groot gedeelte van de Egyptische demonstranten herkenden zich in de angst die Mahfooz uitsprak voor het Egyptische regime en werden geïnspireerd door de hoop die werd uitgesproken over veranderingen in hun land (The Canadian Charger 2011). In deze actie gebruikt Mahfooz de heersende emoties over de politieke situatie in Egypte om aandacht te krijgen voor het streven van hun beweging naar democratie en secularisme in de Egyptische politiek. Ze benadrukt de revolutie in Tunesië om soortgelijke gevoelens van ontevredenheid en protest los te maken bij de Egyptische bevolking. Op deze manier kunnen Egyptische burgers zich herkennen in het collectieve streven naar politieke veranderingen van de Tunesische bevolking. De Youtube video benadrukt zo de gevoelens van hoop en kracht om veranderingen in gang te brengen wanneer de bevolking zich als een eenheid, net als bij de Tunesische revolutie, kan verzetten tegen de repressieve macht van regering van Mubarak en politieke veranderingen in gang kunnen zetten.

Figuur 6 Spotprenten over president Morsi (April 6 Youth Movement 2012a en 2012b)

De aanwezigheid van een gemeenschappelijke tegenstander heeft een belangrijke rol in het bestaan van de 6 april beweging en verbondenheid die bestaat tussen de deelnemers. De Egyptische presidenten Hosni Mubarak en Mohamed Morsi speelden vaak een centrale rol in de acties van de beweging. In 2011 droeg de beweging bij aan de organisatie van massademonstraties tegen het dertigjarige regime van president Mubarak (Al Jazeera 2011b). In 2013 werd de ‘dag van opstand’ aangekondigd om te protesteren tegen de tegenvallende heerschappij van Morsi: “The time has come to say to Mursi, 'enough, you have broken all your promises” (Rusila 2013). Digitale omgevingen van de 6 april beweging fungeren als uitlaatkleppen voor de kritiek op deze politieke figuren. Op de sociale netwerksites van de 6 april beweging zijn veel spotprenten en afbeeldingen te zien die het regime van de presidenten benadrukken. Op de Facebook pagina ‘April 6 Youth Movement’ werden in 2012 verschillende afbeeldingen van president Morsi (zie figuur 3) gedeeld die de huidige ontevredenheid van de beweging over zijn regime duidelijk verbeeldden (April 6 Youth Movement 2012a en 2012b). Voor de 6 april beweging symboliseren Mubarak en Morsi de obstakels voor politieke vooruitgang en worden ze gezien als de tegenstanders van de beweging. Marres beargumenteert dat de aanwezigheid van antagonisten, de tegenstanders van een beweging, invloed hebben op de vorming van issues (2006, 9). Door tegenstanders vast te stellen wordt de positie in een politieke omgeving duidelijker en

kunnen tegenargumenten en tegenstellingen worden opgesteld door de deelnemers. Jasper en Poletta beargumenteren dat er een sterk groepsgevoel wordt gecreëerd binnen een activistische beweging wanneer een gemeenschappelijke vijand aanwezig is, omdat er duidelijk onderscheid bestaat tussen de voor- en tegenstanders van de activiteiten van de beweging: “So as to clearly distinguish “us” from opponents and bystanders” (2001, 292). Er is een gedeeld belang in het omverwerpen van een autoriteit, systeem of instituut dat verantwoordelijk is voor maatschappelijk onrecht of politieke onderdrukking. De digitale uitwisseling van informatie, zoals de spotprenten, definiëren het doel en de tegenstanders van de beweging en dragen bij aan het benadrukken van de gemeenschappelijke factoren die bestaan tussen de deelnemers. Hierdoor wordt het idee van verbondenheid gestimuleerd door het benadrukken van het collectieve verzet van de beweging tegenover een tegenstander.

Hactivisme

Bij het hacktivisme is de aanwezigheid van een doelstelling niet het primaire element dat de activiteiten van een beweging definieert. Samuel beargumenteert dat in het hacktivisme de methode van actievoeren, zoals hacktechnieken en de technologische middelen, de belangrijkste verbinding tussen de deelnemers van een beweging vormt (Samuel 2001, 105). Daarna wordt pas het doel en de motivatie uitgekozen waar de deelnemers van de beweging zich op gaan richten. Zo geeft de methode, namelijk het uitvoeren van hacktechnieken, de vorm aan de activiteiten van hacktivisten. Hieruit kan worden opgemaakt dat de aanwezigheid van de vaardigheden om te hacken een centrale rol speelt binnen de beweging. Het belang van de kennis om hacktechnieken uit te voeren is terug te zien bij Anonymous. De beweging eist dat de deelnemers beschikken over geavanceerde digitale vaardigheden. Op verschillende websites van Anonymous wordt er veel technische informatie aangeboden over de beveiliging van persoonlijke gegevens, zoals het gebruik van gecodeerde emails en privé netwerken: “There’s a lot to learn before you feel at home within the Anonymous collective. I’d say on average it’s going to take from one to three years. Depends on how tech savy and brilliant (or fucked up) you are” (AnonInsiders 2013b). De vereiste digitale vaardigheden die een rol spelen bij de deelname aan het hacktivisme versterken het gevoel van een gemeenschappelijke relatie tussen deelnemers. Anonymous is een beweging waarbij digitale vaardigheden de drempel vormen om deel te nemen aan de beweging en waar doelstellingen voor de uitvoering van hacktivisme ondergeschikt zijn aan de methode van actievoeren. Desondanks zorgt het gebrek aan een centrale doelstelling niet direct voor het verlies van het idee van verbondenheid binnen de beweging, gezien de aanwezigheid van digitale vaardigheden een belangrijke gemeenschappelijke factor is die de deelnemers met elkaar verbindt.

Operation Egypt van Anonymous kan worden gezien als een begrensde deelactiviteit van deze hacktivistebeweging. De protestacties tijdens de Egyptische revolutie die worden gedefinieerd door de verzamelnaam *Operation Egypt* zijn niet de enige activiteiten waar Anonymous zich als beweging mee bezighoudt. Zo zijn er meerdere ‘operations’ met verschillende doelen waar geen vaste structuur of identiteit-bepalende kenmerken in zijn te herkennen (Pendergrass 2013, 38). Coleman beschrijft Anonymous als een decentrale en leiderloze beweging door hun antiautoritaire houding waarbij er nooit zekerheid zal bestaan over de structuur van de organisatie of het aantal deelnemers (2014). Hierdoor is er bij Anonymous geen centrale doelstelling of ideologische positie vast te stellen die het bestaan van de beweging bepaald. Anonymous begon zichzelf te definiëren als een daadwerkelijke beweging tijdens Operation Chanology in 2008: “Anonymous collected its various parts and organized

itself into action” (Pendergrass 2013, 284). Sindsdien zijn de activiteiten gericht op willekeurige onderwerpen en actualiteiten in verschillende landen en is er geen vaste politieke agenda aan te wijzen die de beweging uitdraagt. *Operation Egypt* is een begrensde activiteit van Anonymous te noemen doordat er een concreet doel aanwezig was voor de uitvoering van de acties door de deelnemers (*Operation Egypt* z.d.). In het persbericht op de website van Anonymous werd verkondigd dat de leden zich verzetten tegen de Egyptische regering die de veiligheid en vrijheid van de Egyptenaren schond. Ze eindigen hun tekst met: “This is the only first step we see on the way for a liveable, free, and safe Egypt” (*Operation Egypt* 2015). Kellner zou de gefragmenteerde projecten van Anonymous beschouwen als een typisch postmodern fenomeen waar een oneindige stroom kritische uitingen en meningen aanwezig zijn zonder een duidelijke link tussen elkaar (2001). De beweging wijst zich niet toe aan een centrale maatschappelijke ideologie en politieke motivatie, maar is gericht op meerdere projecten met verschillende doelstellingen.

Het gebrek aan een centrale doelstelling binnen het hacktivisme kan echter leiden tot fragmentatie binnen de groep. Het gebrek aan richting kan ervoor zorgen dat er zoveel verschillende meningen, onderwerpen en projecten ontstaan dat de beweging geen gemeenschappelijke onderdelen meer bevat. Hierdoor kan het gevoel van verbondenheid binnen de beweging verloren gaan omdat deelnemers te uiteenlopende interesses, ideeën of motivaties hebben. De grote diversiteit van Anonymous kan leiden tot splittingsen binnen de bewegingen en hacktivisten of internetgebruikers die zich voordoen als deelnemers van de groep. In maart 2012 werd een programma genaamd ‘Anonymous-OS’ op de website *SourceForge* geplaatst door vermeende leden van Anonymous (BBC 2012). In de beschrijving staat dat de software gebruikt zou kunnen worden voor het testen van beveiligde websites. Naar aanleiding van deze publicatie onder de naam van de beweging, liet Anonymous op het veelgebruikte Twitter account @YourAnonNews weten dat het zou gaan om een val, namelijk schadelijke software, die niet officieel van de beweging afkomstig zou zijn (@YourAnonNews 2012). Uiteindelijk bleek dat de software niet schadelijk was en dat de naam Anonymous op een misleidende manier gebruikt zou zijn om het aantal downloads van de software op de websites te verhogen (Gallagher 2012). In dit voorbeeld zien we dat de populariteit en de letterlijke naam van Anonymous als beweging misbruikt kan worden. De authenticiteit van de acties van Anonymous worden bemoeilijkt door het gebruik van anonimiteit: hoe weten deelnemers onderling dat uitgewisselde software vertrouwd kan worden? Dit veiligheidsrisico dat bestaat tussen de deelnemers kan de verbondenheid binnen de beweging schaden. Het kan ertoe leiden dat er wantrouwen bestaat wanneer digitale informatie wordt uitgewisseld tussen deelnemers, omdat de werkelijke intenties niet achterhaald kunnen worden door de volledige anonimiteit van de deelnemers.

Het ontstaan van deelactiviteiten waar Anonymous mee betrokken is, gebeurt via een democratisch proces in digitale anonieme omgevingen. De organisatie van collectieve acties worden bij een decentrale beweging zoals Anonymous met behulp van ‘swarm intelligence’ uitgevoerd, waarbij relatief autonome hacktivistten samenwerken en collectieve activiteiten coördineren in open netwerken (Arquilla en Ronfeldt 2000, 48). Binnen de beweging is er geen leiding die invloed heeft op de beslissingen, maar elk individu binnen de groep heeft de autonomie om te beslissen en tot een gezamenlijk besluit te komen. Deelactiviteiten, zoals *Operation Egypt*, zijn veelal ontstaan op image boards, zoals 4chan, en Internet Relay Chats (Coleman 2013). AnonOps zijn populaire publieke IRC netwerken waar deelnemers van Anonymous activiteiten coördineren en organiseren (Al-Bassam 2014). Sommige deelnemers doen een voorstel voor een ‘operation’ door een eigen chatroom te

openen in de IRC van AnonOps (AnonOps IRC z.d.) Als andere deelnemers het idee interessant vinden, nemen ze deel aan de chatroom, kan het idee meer populariteit genereren en uitgroeien tot de organisatie van een collectieve activiteit (Al-Bassam 2014). Het is als een vrije markt voor ideeën waarbij deelnemers van Anonymous op democratische wijze aangeven welke ideeën uitgroeien tot deelactiviteiten. In de digitale omgevingen kunnen deelnemers in contact komen met gelijkdenkenden en zelf invloed uitoefenen op activiteiten die ze willen uitvoeren (Uitermark 2011, 158). Het idee van verbondenheid wordt in deze omgevingen gestimuleerd door het directe contact tussen deelnemers en de democratische invloed die deelnemers hebben op de selectie van activiteiten. De verbondenheid binnen de beweging wordt gestimuleerd doordat deelnemers de vrijheid hebben om te zoeken naar deelnemers met gelijke ideeën over de uitvoering van hacktivistische acties en zelfstandig kunnen beslissen over de acties waar ze aan deelnemen.

Anonymous heeft verschillende richtlijnen opgesteld om de sociale, technische en morele gedragsregels te bepalen voor de uitvoering van activiteiten rond *Operation Egypt*. De richtlijnen worden vaak uitgedrukt als ethische 'codes'. Ze worden ingezet om de morele gedragsregels over de uitvoering van acties in naam van *Operation Egypt* vast te leggen en aan te geven dat het doel met een bepaalde mentaliteit moet worden behaald. Hacktivisten zijn in principe in staat om de wetgeving te ontduiken door anonimiteit te gebruiken en hun activiteiten op het internet te verhullen voor officiële instanties, bijvoorbeeld door hun IP adres te verbergen (Samuel 2004, 214). Daardoor zijn hacktivisten in staat om hun eigen richtlijnen opstellen die de ethische principes van de groep weergeven (Jordan en Taylor 2004).

- 1) We have no names. Against the celebrity activists culture.
- 2) The last moment of our struggle is that of our last breath.
- 3) One step behind the Egyptian street.
- 4) Challenge Egypt's regime, politicians, their sponsors and their media.
- 5) Expose the truth, especially to non-Arabic speakers.
- 6) Mostly focus on ignored and misreported topics in the media.
- 7) We don't promote violence against innocents.
- 8) Against oppression regardless of who's the oppressor or the oppressed. For justice even as against ourselves.
- 9) United on principles, goals, and strategy. Not divided by ideology or parties.
- 10) Raise awareness by educating local and international communities. Challenge misconceptions and stereotypes. Encourage other multilingual activists and solidarity groups to emerge and act. Show and promote global mutual solidarity.

Figuur 7 De principes van Anonymous voor *Operation Egypt* (Operation Egypt 2013b)

Op de website *Operation Egypt* beschrijft Anonymous de 'OpEgypt's Principles' (zie figuur 4) voor *Operation Egypt* (Operation Egypt 2013b). Hierin wordt beschreven dat Anonymous steun biedt aan de Egyptische bevolking en de focus van de acties zal liggen op de door de media genegeerde onderwerpen en incorrecte berichtgeving. De richtlijnen beschrijven ook de sociale en technische gedragsregels waar de deelnemers zich tijdens de uitvoering van acties aan moeten houden, zoals het verhullen van persoonlijke informatie om een "celebrity activists culture" tegen te gaan (Operation Egypt 2013b). De principes van Anonymous beschrijven de voorwaarden aan de deelname aan *Operation Egypt* en de doelstelling van deze deelactiviteit. De deelnemers van Anonymous kunnen

vervolgens zelf een afweging maken of ze een bijdrage willen leveren aan deze deelactiviteit op basis van de geboden richtlijnen. Deelnemers kunnen zo op een directe manier verbinding maken met deze activiteiten wanneer ze zich herkennen in het doel en de gedragsregels die worden beschreven in de richtlijnen.

Hoofdstuk 4: Verbondenheid door collectieve identiteit

In dit hoofdstuk onderzoek ik op welke manier online activisten en hacktivisten vorm geven aan een collectieve identiteit om het idee van verbondenheid binnen de beweging te stimuleren. Om de collectieve identiteit van de 6 april-beweging en Anonymous te bestuderen, richt ik mij op de digitale omgevingen waar het contact tussen de deelnemers van de beweging plaatsvindt. Binnen deze omgeving ga ik op zoek naar praktijken die de collectieve identiteit van de beweging definiëren, zoals het gebruik van taal, afbeeldingen en symbolen die worden uitgewisseld binnen de beweging. Met deze informatie kan ik onderzoek doen op welke manier de collectieve identiteit van de beweging invloed heeft op het stimuleren van het idee van verbondenheid binnen de beweging.

Om de verbondenheid binnen een beweging met deelnemers van verschillende identiteiten te stimuleren, is het van belang binnen het activisme dat er een collectieve identiteit van de beweging worden onderhouden. In de sociologie wordt het concept van de collectieve identiteit gebruikt om de gemeenschappelijke relatie tussen de deelnemers van een groep en de samenhang van een beweging te bestuderen. Jasper en Poletta beschrijven een collectieve identiteit als een sociale en psychologische relatie tussen verschillende identiteiten door het idee van een gemeenschappelijke verbintenis dat eerder in gedachten bestaat dan in fysieke vorm (2001, 285). Doordat de deelnemers een sociaal bewustzijn opbouwen van het bestaan van de groep en de relatie met de andere deelnemers, ontstaat de collectieve identiteit die zal bijdragen aan de verbondenheid binnen de beweging (Jordan 2001. Samuel 2004. Castells 2012). Carty en Onyett beschrijven deze sociale en emotionele basis als persoonlijke ervaringen, normen en waarden, politieke ideeën en gevoelens van moraliteit die bijdragen aan de verbondenheid die ontstaat tussen de deelnemers van een beweging (2007, 234). Ook versterkt de collectieve identiteit het gevoel van vertrouwen binnen een beweging wanneer er op een sociaal en emotioneel niveau overeenkomsten zijn tussen de deelnemers. Hierdoor kunnen deelnemers dichter bij elkaar komen en ontstaat er een sterk idee van verbondenheid.

Binnen activistische bewegingen kan de vorming van een collectieve identiteit op gang worden gezet voor de uiting en circulatie van gemeenschappelijke sociale en emotionele factoren. Zonder 'shared meanings and definitions that people bring to their situation' is het onwaarschijnlijk dat activisten een collectieve identiteit zullen vormen (McAdam et al. 1996, 5). De relatie van de deelnemers met de beweging is een dynamische ontwikkeling die steeds wordt aangedreven door reacties op de omgeving, de context waarin de beweging zich bevindt en de activiteiten van andere deelnemers (Melucci 1996). Deze wisselwerking bepaalt hoe de deelnemers "negotiate, understand and construct their action through shared repeated interaction" (Flesher Fominaya 2014, 394).

Online activisme

Het is kenmerkend voor het online activisme dat er gebruik wordt gemaakt digitale omgevingen die toegankelijk zijn voor de massa om de grote verscheidenheid aan deelnemers met elkaar te kunnen verbinden. De 6 april beweging tracht een brede doelgroep te betrekken bij hun collectieve activiteiten om een zo groot mogelijk invloed uit te oefenen op politieke processen (Lim 2012, 240). Denning licht toe dat digitale communicatiemiddelen, zoals email, chat, IM (instant messaging), forums of sociale media, binnen het online activisme veel worden gebruikt om veilig contact tussen deelnemers mogelijk te maken (2001, 9). Sociale media zijn toegankelijke en populaire digitale omgevingen waar online activisten contact met elkaar kunnen hebben, omdat het relatief veilige omgevingen zijn in de digitale wereld waar persoonlijke informatie kan worden uitgewisseld tussen

deelnemers (Castells 2012, 55). De grote activiteit en populariteit van het Twitter account (@shabab6april) en verschillende Facebook accounts, zowel Engelse (April 6 Youth movement) als de Arabische versie (6th of April Youth Movement - إبريل 6 شباب حركة), geven aan dat deze omgevingen belangrijke ontmoetingsplaatsen zijn voor de deelnemers van de 6 april beweging. Dit kan worden verklaard door de laagdrempeligheid en relatieve veiligheid van het gebruik van sociale media. De 6 april beweging vindt haar oorsprong in Egypte, een land waar de politiek een repressieve controle uitoefent op de vrijheid van meningsuiting en kritische informatie op het internet.

“Egypt has witnessed an increase in the use of Facebook for social activism, which alerted the government to the potential force of the social networking site. (...) The vice chairman of Egypt’s El Ghad opposition party, Wael Nawara, said, ‘The word is that there is even a special division called the State Security Investigation Police for Facebook’ “ (Deibert et al. 2010, 541).

Vanwege de hoge veiligheidsrisico’s en controles van de Egyptische politie van fysieke protestacties, besloten de oprichters van de 6 april beweging hun activiteiten met behulp van digitale middelen te faciliteren (Carr 2012). Voor de online activisten betekenden sociale media, zoals Facebook, digitale omgevingen waar de Egyptische politie weinig controle of censuur op kon uitoefenen. Brown en Pickerill beargumenteren dat activisten proberen om duurzame omgevingen te creëren waar de uitwisseling van sociale informatie, zoals persoonlijke verhalen en emoties, vrij kan plaatsvinden en de veiligheid van activisten gegarandeerd kan worden (2009, 30). De toegang naar veilige digitale omgevingen zal de sociale interactie binnen de beweging stimuleren en draagt op deze manier bij aan de constructie van het idee van vertrouwen en verbondenheid tussen de deelnemers (Chesters en Welsh 2006; Brown en Pickerill 2009).

Het prominente gebruik van digitale media door de 6 april beweging heeft een positieve invloed op de toegankelijkheid van de beweging, vooral bij de jongere generatie Egyptenaren. Twitter en Facebook zijn digitale omgevingen die tussen 2009 en 2011 veel worden gebruikt in Egypte: “In the last two years, that movement and other human rights advocates have also turned to Twitter and to YouTube, the third most visited Web site in Egypt after Google and Facebook” (Preston 2011). Mede-oprichtster Esraa Rashid van de 6 april beweging legt uit dat sociale media een toegankelijke en efficiënte manier is om informatie te verspreiden binnen een grote groep: “she turned to Facebook as a quicker, easier way to plan their own events and protests” (Shapiro 2009). De populariteit van sociale media in Egypte zorgt ervoor dat een belangrijke doelgroep van de 6 april beweging wordt aangesproken, namelijk Egyptische jongeren. De activiteiten van de beweging zijn veel gericht op het stimuleren van Egyptische jongeren om hun stem te laten horen en betrokken te raken bij politieke onderwerpen. Mede-oprichter Ahmed Maher vertelt in een Youtube video: “the A6YM has made extensive use of social media and pamphleteering to spread awareness among what, to begin with, was a mostly apathetic, apolitical youth. We were continuously trying to reach people in university, in cafes and in social clubs – the youth who weren’t interested in politics.” (Nassapcenter 2011). Op de website ‘Shabab 6 april’ van de 6 april beweging wordt ook de benaming ‘April 6 Youth Movement’ gebruikt voor de beweging. “And we Youth April 6 movement believe that this will happen only by the move of young people – as they are the real one who will benefit from the change when it happens, as they exceed 60 % of the Egyptian population” (Shabab 6 april z.d.). Het gebruik van sociale media trekt veel Egyptische jongeren aan, omdat zij veel affiniteit hebben met deze digitale middelen (Shapiro 2009). Door de inzet van deze digitale middelen betreft de 6 april beweging een belangrijke

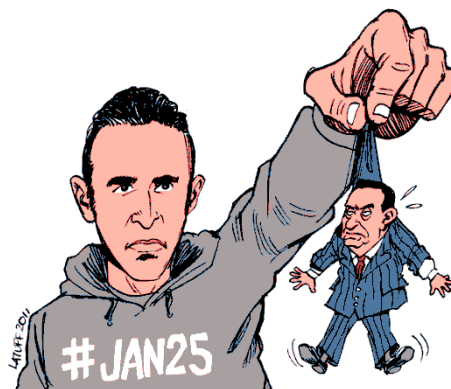
doelgroep bij hun activiteiten in de digitale wereld en wordt de verbondenheid van de beweging met de Egyptische jongeren gestimuleerd.

Bij het online activisme speelt de uitwisseling van persoonlijke verhalen, ervaringen en emoties een belangrijke basis om de verbondenheid te creëren. Arquilla en Ronfeldt beschrijven dat de sociale uitwisselingen de aanwezigheid van een gemeenschappelijk verhaal versterken en uiteindelijk bijdragen aan de vorming van een collectieve identiteit (2001, 328). Een gemeenschappelijk verhaal komt tot stand als een belangrijk onderdeel van de collectieve identiteit als er herkenning en begrip ontstaat over de persoonlijke ervaringen, normen en waarden en (in)directe gebeurtenissen die de identiteit van een individu hebben gevormd. Het uiten van gemeenschappelijke verhalen, bijvoorbeeld door de uitwisseling van ervaringen via sociale media, heeft de mogelijkheid om bij het online activisme een emotionele basis te vormen waaruit gedeelde belangen en een collectieve identiteit kunnen ontstaan. In digitale omgevingen zoals sociale media kunnen gelijkgestemden samenkomen, hun verhalen uitwisselen en steun ontvangen van anderen (Chesters en Welsh 2006; Brown en Pickerill 2009). Het groepsproces van het online activisme symboliseert een 'een voor allen, allen voor een' houding waarbij de deelnemers zich herkennen in het gemeenschappelijke verhaal van de beweging en elkaar emotioneel kunnen ondersteunen in moeilijke tijden. Binnen de Facebook groep van de 6 april-beweging bestaat veel uitwisseling van sociale en emotionele informatie tussen de deelnemers: "Members coalesce around a few issues — free speech, economic stagnation and government nepotism — and they share their ideas for improving Egypt" (Shapiro 2009). Door de sociale interactie tussen deelnemers mogelijk te maken met een Facebook-groep, maakt de beweging het mogelijk dat een gemeenschappelijk verhaal kan worden geconstrueerd die bijdraagt aan een sterke emotionele basis voor de collectieve identiteit (Snow en Benford 1992). Op deze manier heeft de uitwisseling van de persoonlijke ideeën en emoties over gebeurtenissen in Egypte invloed op de versterking van de verbondenheid tussen de deelnemers van een beweging.

De actie 'We are all Khaled Saïd' van de 6 april-beweging toont de aanwezigheid van een gemeenschappelijk verhaal tussen de deelnemers van de beweging. Op 6 juni 2010 werd Egyptische blogger Khaled Saïd het slachtoffer van extreem politiegeweld en overleed (Shalaby en ElMarsfawy 2010). De reden voor het geweld was een video over Egyptische politieagenten die drugs en geld tussen elkaar verdeelden. De foto van het verminkte gezicht van Saïd werd veelvuldig verspreid op het internet en sociale media. Na zijn dood creëerde Wael Ghonim, een medestander van de 6 april-beweging, de Facebook pagina 'We are all Khaled Saïd' om aandacht te krijgen over de corruptie binnen de Egyptische politie en regering en het onderdrukken van de vrijheid van meningsuiting in Egypte (We are all Khaled Said z.d.; Kirkpatrick 2011). De naam van de actie symboliseert dat elke Egyptische activist het lot van Khaled Saïd had kunnen overkomen en uitingen van kritiek levensgevaarlijk kunnen zijn in Egypte. Ghonim vertelde: "It was a feeling. We were all of these young Egyptians who could die, and no one [would be] held accountable" (NRP Books 2012). Schokkende foto's van het lijk van Saïd en Youtube video's over zijn leven werden via de Facebook pagina gedeeld (Preston 2011). Ook werden er emotionele en strijdlustige berichten gedeeld waarin de grote onvrede en woede over de onderdrukkende politiemacht in Egypte werd uitgesproken:

“We will not be quiet. We will never be silent. We will continue our peaceful struggle until our voices are heard. If they close our pages, we will open more. If they close the whole of facebook to us, we will find other means to interact and work together for the good of our country. We will always stand up for Egyptians, torture victims and our basic human rights. Invite all your friends to this page please.” (We are all Khaled Said 2010).

Door de uitwisseling van emotionele berichten, foto's en video's na de dood van Said kreeg de Facebook pagina meer dan 130 duizend volgers. De dood van Khalid Saïd werd langzaam een symbool voor de Egyptische revolutie. Verschillende protestbewegingen, waaronder de 6 april beweging, gebruikten de hevige emoties en spanningen die ontstonden na de dood van Saïd om verbinding te maken met de Egyptische bevolking en mensen te mobiliseren voor protestacties: “Through various social media outlets, he became a locus of emotional solidarity which gave rise to a “choreography of assembly. (...) The symbol of Khaled Said facilitated revolutionary action by exciting emotions and encouraging participation.” (Henderson et al. 2014). Khalid Said vormde een belangrijk gemeenschappelijk onderwerp binnen de 6 april beweging dat veel emoties opwekte bij de deelnemers en sterke emotionele verbindingen creëerden binnen de beweging. De collectieve identiteit van de beweging werd hierbij versterkt door de uiting van emotionele boodschappen via digitale omgevingen, zoals Facebook, waardoor deelnemers zich konden herkennen in elkaars emoties.

Figuur 8 Een spotprent van Khalid Said en Hosni Mubarak die werd gepubliceerd tijdens de Egyptische protesten in 2011

De toegankelijkheid van sociale media hebben de mogelijkheid om een grote doelgroep te bereiken, maar de inzet van deze digitale middelen heeft niet direct het gevolg dat er een sterke verbondenheid binnen de beweging bestaat. Verschillende theoretici zoals Diani (2000) en Tilly (2004) geven kritiek op het oppervlakkige gebruik van sociale media binnen het online activisme. Ze zijn sceptisch over het gebruik van internet voor activistische doeleinden en leggen de nadruk op de beperkingen van het internet om een kwalitatieve indruk te maken op het publiek. Ze beargumenteren dat het internet enkel passieve vormen van protest kan voortbrengen. In een poging om een zo groot mogelijke groep te betrekken, worden de handelingen rondom het online activisme zo algemeen en simpel mogelijk gemaakt, waardoor diepgang van het online activisme verloren kan gaan. De kritiek op het online activisme is te beschrijven met behulp van de term ‘slacktivisme’, een samenvoeging van de woorden ‘to slack’ (luiëren, verwaarlozen) en activisme, dat beschrijft wanneer er minimale inspanningen worden gebruikt om een bijdrage te leveren en werkelijke betrokkenheid van deelnemers ontbreekt bij deze vormen van activisme (Gladwell 2010; Morozov 2011, 179). Door

het gebruik van goedkope en gemakkelijke digitale middelen kan het online activisme worden benadeeld omdat de middelen oppervlakkige vormen van protest kunnen voortbrengen en zwakke verbinden tussen mensen kan creëren waardoor het activisme maar van korte duur is (Van Laer en Van Aelst 2010, 1163). Dit kan nadelige gevolgen hebben voor de constructie van de collectieve identiteit van de beweging, omdat slactivisme sterke en langdurige sociale en emotionele verbindingen tussen de deelnemers binnen de beweging belemmerd (Brown en Pickerill 2009, 25). De 6 april beweging is bekritiseerd van slactivisme doordat hun veelvuldige gebruik van sociale media niet altijd heeft geleid tot collectieve activiteiten, zowel in de digitale als in de fysieke wereld. “Facebook could bring together tens of thousands of sympathizers online, but it couldn’t organize them once they logged off. It was a useful communication tool to call people to — well, to what?” (Rosenberg 2011). Door de grote bekendheid van de 6 april beweging na de succesvolle demonstraties tegen president Mubarak, raakten veel mensen geïnteresseerd in de acties van de beweging. Veel mensen melden zich aan bij de digitale omgevingen van de beweging, zoals de Facebook pagina’s en Twitter accounts, maar bleven passieve deelnemers zonder verder actief deel te nemen aan protestacties: “Many young Egyptians joined the group, not because they were political to begin with, but because they were curious or because friends asked them to join. Some joined simply because clicking is easy.” (Lim 2012, 240).

Hactivisme

De anonimiteit die door hacktivisten ingezet om hun activiteiten uit te voeren, heeft invloed op de constructie van de collectieve identiteit van de beweging. Voor een hacktivistische beweging zoals Anonymous is anonimiteit een effectieve manier om hun activiteiten van illegale en semi-illegale aard uit te voeren en kritische geluiden te uiten in de digitale wereld zonder dat ze persoonlijk in gevaar komen (Samuel 2004, 214). Door de anonieme uitvoering van hun activiteiten zijn de deelnemers van Anonymous in staat om de wetgeving te ontduiken en zich op het internet te verhullen voor officiële instanties, bijvoorbeeld door het verbergen van hun IP adres. Zeker in repressieve omgevingen, zoals Egypte, waar de regering uitingen van protest verbiedt en activisten worden gearresteerd, kan digitale anonimiteit voor activisten de mogelijkheid bieden om op een veilige manier uiting te geven aan protest (Zhang 2013, 254). Een bekend communicatiemedium waar Anonymous deelnemers bijeenkomen zijn Internet Relay Chats (IRC). Zo worden er op het digitale platform Anonops chatrooms beschikbaar gemaakt waar contact tussen de deelnemers op een veilige en anonieme manier plaatsvindt (AnonOps IRC z.d.). Zo worden de IP adressen van gebruikers beveiligd in de chatrooms en er wordt gebruik gemaakt van pseudoniemen in plaats van namen om de deelnemers met elkaar te laten chatten.

Bij het gebruik van illegale technieken om een actie uit te voeren, behoren veiligheidsrisico’s voor een hacktivist tot de potentiële kosten (Van Laer en Van Aelst 2010, 1157). Het hoeft niet te betekenen dat de aanwezigheid van illegale technieken en veiligheidsrisico’s de verbondenheid binnen de beweging schaadt. Juist de hackers die bereid zijn om de veiligheidsrisico’s te trotseren en zich inspannen om hun digitale vaardigheden te gebruiken voor maatschappelijke doelen voelen onderling een sterke verbondenheid. Door de uitvoering van illegale acties vormen een aanleiding om een sterke band te voelen met andere hacktivist. Het scheidt een sterke verbondenheid en gevoelens van solidariteit met de deelnemers die zich ook bezighouden met de uitvoering van illegale acties en het ontduiken van autoriteiten: “the unpredictability, confrontation and imminent danger of mass direct actions produce ‘powerful affective ties’ between participants” (Juris 2008, 65). Het gevaar dat

aanwezig is bij de uitvoering van illegale hacktivistische praktijken draagt op deze manier bij aan het gevoel van verbondenheid binnen de beweging.

Anonimiteit biedt voordelen op het gebied van veiligheid en vrijheid om protestacties uit te voeren, maar het zorgt voor sterke negatieve effecten voor de verbondenheid binnen de beweging. Het gebruik van anonieme digitale communicatiemiddelen kan de verbondenheid binnen Anonymous schaden, omdat het persoonlijk contact tussen de deelnemers bemoeilijkt wordt. Brown en Pickerill beargumenteren dat de uitwisseling van persoonlijke informatie, zoals ideeën over de maatschappij en emoties, bijdragen aan de constructie van het idee van verbondenheid binnen een beweging (2009, 27). De anonieme communicatie staat de verbondenheid in de weg, omdat er geen duidelijkheid bestaat over de personen met wie je communiceert en informatie verkeerd kan overkomen (Samuel 2004, 124). Ook al biedt anonimiteit grote voordelen rondom de veiligheid van hacktivisten, de anonimiteit bemoeilijkt de opbouw van langdurige relaties met hacktivisten, omdat het gevoel van vertrouwen wordt geschaad door het verhullen van persoonlijke gegevens.

Anonymous maakt gebruik van verschillende symbolische uitingsvormen om de eenheid en samenhang van de groep te uiten en vorm geven aan de collectieve identiteit van de beweging. Zo gebruiken de deelnemers van Anonymous het Guy Fawkes masker (zie figuur 6) om de fysieke representatie van de beweging aan te duiden en een relatieve, doch anonieme, herkenning van de deelnemers op het internet te genereren (Sauter 2012). Guy Fawkes is het bekendste lid van het buskruidverraad die in 1605 trachtte het Engelse parlement in Londen op te blazen. Zijn beeltenis op het masker van Anonymous staat symbool voor verzet tegen autoriteiten en het anonieme protest van een minderheid tegenover een dominante machthebber. Ook representeert het masker de waarde die Anonymous hecht aan anonimiteit en privacy, die zowel de veiligheid van de deelnemers beschermt en een symbool is voor het verzet tegen sterke overheidscontrole en bedrijfsgeheimen (Coleman 2013). Het masker representeert ook het streven van Anonymous naar uniformiteit door het ontbreken van identificatie. De beweging heeft een sterke collectieve identiteit door zich te presenteren als een collectief; een verzameling individuen die geen persoonlijke informatie delen maar samen met elkaar de beweging Anonymous vormen. Op het Twitter account @OperationEgypt wordt een Egyptische versie van het masker gebruikt als profielfoto (zie figuur 6). De beweging uitte zo op een ludieke manier dat ze hun anonieme en collectieve kracht willen inzetten om de Egyptische revolutie te steunen.

Figuur 9 Het Guy Fawkes masker en de versie van het masker die Anonymous gebruikte tijdens Operation Egypt.

Het gebruik van afbeeldingen van het masker op websites en sociale media accounts Anonymous stimuleert deelnemers en niet-deelnemers van de beweging de activiteiten, boodschappen en ideologie van de beweging te herkennen. Wanneer het masker getoond wordt in digitale boodschappen, video's of afbeeldingen, wordt de verbondenheid tussen de anonieme deelnemers gestimuleerd doordat ze elkaar kunnen herkennen in de kenmerkende uitingvormen op het internet. Deze symbolen belichten de gemeenschappelijke relatie tussen deelnemers, ook al zijn ze anoniem. Een deelnemer van Anonymous beschrijft het gebruik van een maskers als “[Wearing the masks is] almost like a mob mentality – losing your individual identity to be part of the collective group identity, like, the whole point of the group is that you are not an individual but you are just a part of the group” (Mikahaylova 2014, 139).

Voor Anonymous is het niet van centraal belang dat de collectieve identiteit van de beweging bestaat uit overeenkomstige sociale en emotionele factoren tussen de deelnemers. Het gebruik van anonimiteit en de onbekendheid rondom het aantal deelnemers maken het lastig om gemeenschappelijke factoren tussen de deelnemers te herkennen. Desondanks kan een beweging als Anonymous een collectieve identiteit opbouwen. Bobel is erg kritisch op het huidige debat dat de collectieve identiteit op een gestructureerde manier zal bijdragen aan de verbondenheid van deelnemers met de beweging en de aanwezigheid van gemeenschappelijke factoren die tussen de deelnemers moet bestaan (2007). Hij beargumenteert dat het geen noodzakelijkheid is dat er volledige overeenstemming hoeft te bestaan tussen de ideologieën, overtuigingen of interesses van de deelnemers om een collectieve identiteit te ontwikkelen. “It questions the assumption that identity alignments are crucial to movement participation” (Bobel 2007, 157). Het is eerder belangrijk dat er een collectieve motivatie voor de deelname aan activisme ten grondslag ligt. Voor de vorming van een collectieve identiteit is het van belang dat er een gemeenschappelijke sociale en emotionele basis bestaat binnen de beweging die betekenis geeft aan de deelname aan een beweging die de deelnemers met elkaar verbindt (Jasper 1998; Brown en Pickerill 2009). Zo kan de doelstelling van de deelactiviteiten van Anonymous, zoals *Operation Egypt*, de centrale motivatie zijn voor deelnemers om zich met elkaar te verbinden en zich in te zetten samen met andere hacktivisten. Deze instelling is terug te zien in de aanwezigheid van een motto van Anonymous. Dit motto is als een patroon terug te vinden in de communicatie van Anonymous naar de buitenwereld, zoals berichten, artikelen en statements op sociale media kanalen zoals Twitter en Facebook. Het motto wordt ook beschreven op een persbericht over *Operation Egypt* op de website AnonInsiders:

WE ARE ANONYMOUS.

WE ARE LEGION.

WE DO NOT FORGIVE.

WE DO NOT FORGET.

GOVERNMENT OF EGYPT : EXPECT US!!

(AnonInsiders 2013a)

Het motto representeert de uniformiteit en eenheid van Anonymous als een beweging door het veelvuldige gebruik van het woord ‘we’. Daarbij zorgen de korte zinnen ervoor dat het motto zich uitdrukt als een strijdkreet tegen de Egyptische regering. Met het woord ‘legion’ wordt gewezen op

de veelvuldigheid van hun deelnemers. Tijdens de eerste actie van Anonymous, Operation Scientology, schreef de beweging bij een Youtube video: "If you want another name for your opponent, then call us Legion, for we are many." (Church Of Scientology 2008). De beweging representeert zich al een groep individuen die, ook al zijn ze verschillend, samen een sterke eenheid vormen om het doel te behalen.

Binnen het hacktivismisme is de basis van een collectieve identiteit van een beweging gebaseerd op de cultuur die bestaat rond de uitvoering van hun acties, namelijk een gemeenschappelijke interesse in technologische processen, internetcultuur en de uitvoering van hacks. Het hacktivismisme is een vorm van activisme dat alleen in de digitale wereld kan worden uitgevoerd, dus zijn hacktivisten sterk betrokken met de bestaande processen, wetgeving en regels rondom internet-gerelateerde onderwerpen (Jordan en Taylor 2004). Ze hebben een pragmatisch belang bij het beschermen van hun digitale vrijheden en hebben daardoor een voorkeur voor het uitvoeren van protestacties die gericht zijn op internet gerelateerde onderwerpen. Diani beargumenteert dat personen die zich veelal bewegen in de digitale wereld al vatbaar zijn voor bepaalde onderwerpen (2000, 390). Dit verklaart de affiniteit van Anonymous met technologie-gerelateerde onderwerpen, zoals de censuur van digitale omgevingen en de internetblokkade in Egypte. Binnen het hacktivismisme is al een sterke en emotionele verbondenheid aanwezig door de gemeenschappelijke ideologie over het gebruik van technologie en interesse in hacken die de deelnemers bij elkaar brengt (Jordan en Taylor 2004, 39). Daardoor binden de deelnemers binnen de beweging herkenning in elkaars interesses in technologie-gerelateerde praktijken. De collectieve identiteit van Anonymous is zo gebaseerd op gemeenschappelijke digitale vaardigheden van de deelnemers, de uitvoering van hacks en het manipuleren van digitale omgevingen.

Doordat hacktivistten alleen acties uitvoeren op het internet, wordt er veel gebruik gemaakt van kenmerkende elementen uit de internetcultuur waarmee deelnemers zich kunnen uiten. Diani verklaart dat een collectieve identiteit binnen een activistische beweging voor een groot deel bestaat uit bepaald gedrag, taal, uiterlijkheden of handelingen die de groep en de gemeenschappelijke relatie definiëren (2000, 387). Zo vormt het gebruik van humor binnen het hacktivismisme een sterke verbondenheid tussen de deelnemers en representeert dit gedrag een sterke affiniteit met internetcultuur. Het gebruik van sarcasme, ironie en satire is veelvuldig aanwezig bij de hackersgemeenschap en hacktivistten laten deze instelling terugkomen in de uitvoering van hun uiting van activisme (Jordan en Taylor 2004; Samuel 2004). Om uitdrukking te geven aan hun emoties en maatschappelijke boodschap is humor een belangrijk onderdeel binnen het hacktivismisme. Het element van humor draagt bij aan het uiten van frustraties zonder dat er direct een negatieve sfeer ontstaat en maakt de discussie aangenamer en prettiger om te bespreken. Binnen de internetcultuur worden humoristische handelingen ook wel aangeduid als 'lulz'; een pluralisering van de woorden 'laugh out loud' ofwel 'lol' (Coleman 2013, 7). Op 4chan, waar de oorsprong van Anonymous ligt, worden uitingen van 'trolling' geschaard onder uitingen voor de 'lulz'. Uitingen van 'trolling' en het delen van humoristische video's en afbeeldingen (zoals 'internet memes', zie figuur 7) zijn een belangrijk onderdeel van de 4chan gemeenschap en Anonymous. Voor de beweging is humor een belangrijk onderdeel van de collectieve identiteit van de beweging. Zo werden tijdens de uitvoering van *Operation Egypt* niet alleen hackaanvallen uitgevoerd, maar verstuurde Anonymous ook via het internet ladingen met pizza's naar de Egyptische ambassade: "In the operations for Egypt and Tunisia, some lulzy methods were used that harked back to Anonymous' past, including placing massive orders for pizza to be delivered to the countries embassies" (Ryan 2011). Met deze activiteiten tracht

Anonymous de regering dwars te zitten en te frustreren door verwarring en chaos te creëren bij de Egyptische regering.

Figuur 10 Internet memes over de Egyptische president Mubarak

Hoofdstuk 5: Conclusie

In mijn scriptie heb ik onderzoek gedaan naar de manier waarop online activisten en hacktivisten het idee van verbondenheid binnen hun beweging stimuleren. Daarbij heb ik twee casussen, de 6 april beweging en Anonymous, gebruikt om de praktijken van deze twee vormen van activisme nader te bestuderen.

Om antwoord te geven op mijn hoofdvraag, heb ik twee deelvragen geformuleerd. De eerste deelvraag had betrekking tot de invloed van de doelstelling op de constructie van het idee van verbondenheid binnen een beweging van het online activisme en hacktivism. De 6 april beweging zet 'frames' in om aansluiting te zoeken bij de populaire opvattingen in de maatschappij en formuleren hun doelstelling zodat ze een brede doelgroep kunnen benaderen. Daarbij maken de online activisten gebruik van digitale omgevingen, zoals websites en sociale media, om emotioneel geladen informatie te verspreiden die deze populaire opvattingen benadrukt en uiting geven aan het collectief streven van de beweging. We zien hier dat online activisten de emoties die leven binnen de samenleving, zoals de gevoelens van protest tijdens de Egyptische revolutie, en gevoelens over gemeenschappelijke vijanden via digitale media verwoorden en verbeelden. Op deze manier kunnen de deelnemers zich herkennen in de gemeenschappelijke belangen van de beweging waardoor het idee van verbondenheid wordt gestimuleerd.

De hacktivistebeweging Anonymous kenmerkt zich als een decentrale en leiderloze organisatie waar geen centrale doelstelling aanwezig is. We zien hier dat de hacktivisten niet door middel van een doelstelling, maar door de methode van actievoeren met elkaar verbonden zijn. In deze beweging is de aanwezigheid van geavanceerde digitale vaardigheden de belangrijke gemeenschappelijke factor die de deelnemers met elkaar verbindt. Anonymous opereert op het niveau van deelactiviteiten, waarbij de deelnemers op een vrije en bewuste manier kunnen kiezen of ze een bijdrage willen leveren aan een deelactiviteit. We kunnen hieruit concluderen dat de deelnemers op een directe manier een verbinding met de deelactiviteiten aangaan. Bij Anonymous kan het gebrek aan een centraal doel een nadelig effect hebben op de verbondenheid. Anonymous compenseert dit gebrek door per deelactiviteit, zoals *Operation Egypt*, richtlijnen op te stellen. We kunnen zien dat deze richtlijnen een positieve invloed hebben op de verbondenheid van deelnemers die bijdragen aan deze deelactiviteit, omdat deelnemers bewust hebben gekozen voor deelname op basis van de opgestelde richtlijnen.

In de tweede deelvraag wilde ik te weten komen hoe online activisten en hacktivisten vorm geven aan de collectieve identiteit van de beweging om het idee van verbondenheid te stimuleren. In de praktijken van de 6 april beweging wordt veel nadruk gelegd op het gebruik van sociale media om toenadering te zoeken bij een specifieke doelgroep, namelijk Egyptische jongeren. Daarnaast zien we dat sociale media relatief veilige en vrije omgevingen bieden waar kritische geluiden, persoonlijke informatie en emoties tussen de online activisten kunnen worden uitgewisseld. De 6 april beweging stimuleert de verbondenheid door het aanbieden van toegankelijke en veilige ontmoetingsruimten voor hun deelnemers. We zien hier dat de uitwisseling van emotionele informatie binnen sociale media weer een belangrijk onderdeel vormt van de praktijken van de 6 april beweging om de verbondenheid binnen de beweging te stimuleren.

De gemeenschappelijke relaties tussen deelnemers van Anonymous kenmerken zich door het gebruik van anonimiteit en een veiligheidsrisico dat aanwezig is bij de uitvoering van illegale acties. We zien hier dat de aanwezigheid van het gemeenschappelijk veiligheidsrisico de verbondenheid

tussen de deelnemers stimuleert en tegelijkertijd de anonimiteit de persoonlijke relaties en het vertrouwen tussen de deelnemers bemoeilijkt. Anonymous maakt gebruik van bepaalde symbolen zoals het Guy Fawkes masker om de deelnemers en hun activiteiten te identificeren. Binnen Anonymous bestaat een basis voor de collectieve identiteit van de beweging die voortkomt uit de gedeelde kennis van hacktechnieken en gemeenschappelijke interesses die hieruit voortkomen, zoals de hackercultuur en het gebruik van specifieke humor. Dit zorgt voor een sterke verbondenheid binnen de beweging. Daar bovenop wordt per deelactiviteit een verdere betekenis gegeven aan deze identiteit.

In mijn onderzoek was inhoudsanalyse een toepasselijke methode om de digitale middelen en omgevingen van de 6 april beweging en Anonymous onderzoeken. Het stelde mij in staat om op een gestructureerde manier de digitale inhoud, zowel van teksten, afbeeldingen en video's, en de medium-specifieke eigenschappen van de digitale middelen te bestuderen. In mijn onderzoek heb ik de inhoudsanalyse ingezet om bevindingen over de inhoud van het digitale materiaal op een pragmatische wijze te gebruiken in mijn argumentatie. Hierbij heb ik relevante academische literatuur gebruikt om de effecten van digitale media en de inhoud van het digitale materiaal op het idee van verbondenheid binnen de beweging nader te verklaren. Het verzamelen van materiaal dat afkomstig was van de 6 april beweging en Anonymous bleek soms problematisch omdat het niet altijd duidelijk was dat de bronnen door de beweging zijn geautoriseerd. In het geval van Anonymous is er ook geen centrale organisatie met een vaste ledenlijst waardoor het per definitie lastig is om geautoriseerde bronnen af te bakenen en onderzoek te doen naar digitale bronnen waarvan de auteurs niet altijd bekend zijn. Ook zorgde dit voor belemmeringen in mijn onderzoek om bepaalde bevindingen te definiëren als representatieve en kenmerkende praktijken van de bewegingen.

Toekomstig onderzoek kan gedaan worden naar de mogelijkheden en beperkingen van nieuwe digitale omgevingen, zoals Internet Relay Chats, die kunnen bijdragen aan het onderhouden van sociale relaties binnen activistische bewegingen. Door de snelle technologische ontwikkelingen ontstaan er steeds nieuwe omgevingen, middelen en technieken die kunnen worden ingezet binnen het online activisme en het hacktivisme. Een andere suggestie voor vervolgonderzoek is gericht op het bestuderen van de invloed van digitale middelen op de uitwisseling van sociale informatie binnen een beweging. Binnen sociologische literatuur wordt de nadruk gelegd op de belangrijke rol van de uitwisseling van sociale informatie, zoals de verwoording van emoties, voor het ontstaan en voortbestaan van sociale bewegingen. In de beschikbare literatuur over het online activisme en het hacktivisme komen deze onderwerpen echter nauwelijks voor. Door meer onderzoek te doen naar de rol van de uitwisseling van sociale informatie binnen de digitale omgevingen van online activisten en hacktivisten, krijgen we meer kennis over de manier waarop sociaal- en emotioneel-geladen informatie wordt uitgewisseld en sociale relaties worden onderhouden binnen bewegingen.

Literatuurlijst

- @shabab6april. 2015. A6M أبريل 6 شباب حركة. *Twitter*. 2 februari.
<https://twitter.com/shabab6april>.
- @YourAnonNews. 2012. Anonymous. *Twitter*. 14 maart.
<https://twitter.com/YourAnonNews/status/180008836248248320>
- 6 April Movement. 2009. 6 April Movement. *Blogspot*. <http://6aprilmove.blogspot.nl/>
- 6th of April Youth Movement - أبريل 6 شباب حركة. 2015. *Facebook*.
<https://www.facebook.com/shabab6april/info>
- Aelst, Peter van, en Stefaan Walgrave. 2002. New media, new movements? The role of the internet in shaping the 'anti-globalization' movement. *Information, Communication and Society* 5-4: 465-493. Londen: Routledge.
- Al Jazeera. 2011a. Timeline: Egypt's revolution. *Al Jazeera*. 14 februari.
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/201112515334871490.html>
- Al Jazeera. 2011b. When Egypt turned off the internet. *Al Jazeera*. 28 januari.
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/2011128796164380.html>
- Al-Bassam, Mustafa. 2014. Anonymous and how technology designs communities. *Digital Activism Now*. <http://www.digitalactivismnow.org/anonymous-how-technology-designs-communities-mustafa-al-bassam/>
- Albenesius, Chloe. 2011. After Internet Outage, 'Anonymous' Launches Attacks on Egypt Government Sites. *PC Magazine*. 3 februari.
<http://www.pcmag.com/article2/0,2817,2379343,00.asp>
- AnonInsiders. 2013a. #OpEgypt – Official Press Release. *AnonInsiders*. 4 februari.
<http://anoninsiders.net/oegypt-official-press-release-1057/>
- AnonInsiders. 2013b. How to join Anonymous. *AnonInsiders*. 1 april.
<http://anoninsiders.net/how-to-join-anonymous-1527/>
- AnonInsiders. z.d. *AnonInsiders*. <http://anoninsiders.net/>
- AnonOps IRC. z.d. *AnonOps IRC*. <https://webchat.anonops.com/>
- AnonOps. z.d. Welcome to AnonOps. *AnonOps*. <https://anonops.com/>
- April 6 Youth M. أبريل 6 شباب حركة. 2015. *Facebook*. <https://www.facebook.com/groups/6april2008/>
- April 6 Youth Movement. 2012a. The most important LIAR in the middle east. *Facebook*.
<https://www.facebook.com/199378773499996/photos/a.299712600133279.60180.199378773499996/307206532717219/?type=1>

- April 6 Youth Movement. 2012b. Not my President... *Facebook*.
<https://www.facebook.com/199378773499996/photos/a.299712600133279.60180.199378773499996/309363112501561/?type=1&permPage=1>
- April 6 Youth Movement. 2015a. *Facebook*. <https://www.facebook.com/pages/April-6-Youth-Movement/199378773499996?sk=timeline>
- April 6 Youth Movement. 2015b. *Facebook*. <https://www.facebook.com/groups/38588398289/>
- Arquilla, John en David Ronfeldt. 2000. Swarming and the Future of Conflict. *RAND Corporation*.
http://www.rand.org/pubs/documented_briefings/DB311.html
- Arquilla, John en David Ronfeldt. 2001. *Networks and Netwars. The Future of Terror, Crime, and Militancy*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Barkham, Patrick. 2008. Hackers declare war on Scientologists amid claims of heavy-handed Cruise control . *The Guardian*. 4 februari.
<http://www.theguardian.com/technology/2008/feb/04/news>
- BBC. 2011. Egypt protests: Three killed in 'day of revolt'. *BBC*. 26 januari.
<http://www.bbc.com/news/world-africa-12272836>
- BBC. 2012. Anonymous operating system prompts security warnings. *BBC*. 20 september.
<http://www.bbc.co.uk/news/technology-17381214>
- Beautiful Trouble. z.d. April 6 Youth Movement (Egypt). *Beautiful Trouble*. 20 mei.
<http://beautifultrouble.org/practitioner/april-6-youth-movement-egypt/>
- Bobel, Chris. 2007. 'I'm not an activist, though I've done a lot of it': Doing Activism, Being Activist and the 'Perfect Standard' in a Contemporary Movement. *Social Movement Studies*. 6-2.
- Brown, Gavin en Jenny Pickerill. 2009. *Emotion, Space and Society*. Londen: Elsevier Ltd.
- Caltagirone, Sergio. 2003. *A Practical Ethical Assessment of Hacktivism*. The University of Idaho.
www.classtudio.com/scaltagi/papers/grad.../hacktivism_ethics.doc
- Carr, Sara. 2012. April 6: Genealogy of a Youth Movement . *Egypt Independent*. 6 juni.
<http://www.egyptindependent.com/news/profile-april-6-genealogy-youth-movement>
- Carty, Victoria en Jake Onyett. 2007. Protest, Cyberactivism and New Social Movements: The Reemergence of the Peace Movement Post 9/11. *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest* 5-2: 229-249.
- Castells, Manuel. 2012. *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity Press.
- Charles, Arthur. 2011. Egypt blocks social media websites in attempted clampdown on unrest. *The Guardian*. 26 januari. <http://www.theguardian.com/world/2011/jan/26/egypt-blocks-social-media-websites>

Chesters, Graeme en Ian Welsh. 2006. *Complexity and Social Movements: Multitudes at the edge of Chaos*. New York: Routledge.

Church Of Scientology. 2008. Message to Scientology. *YouTube*.
<https://www.youtube.com/watch?v=JCbKv9yiLiQ>

Coleman, Gabriella. 2013. Anonymous in Context: The Politics and Power Behind the Mask. Rapport voor het Center for International Governance Innovation.
<https://www.cigionline.org/publications/2013/9/anonymous-context-politics-and-power-behind-mask>

Coleman, Gabriella. 2014. *Hacker, Hoaxer, Whistleblower, Spy: The Many Faces of Anonymous*. Londen: Verso.

Deibert, Ronald J., John G. Palfrey, Rafal Rohozinski en Jonathan Zittrain. 2010. *Access Controlled: The Shaping of Power, Rights, and Rule in Cyberspace*. Cambridge: MIT Press.

Democracy Now! 2011. Asmaa Mahfouz & the YouTube Video that Helped Spark the Egyptian Uprising. *Democracy Now!* 8 februari.
http://www.democracynow.org/2011/2/8/asmaa_mahfouz_the_youtube_video_that

Denning, Dorothy E. 2001. Activism, hacktivism and cyber terrorism: the internet as a tool for influencing foreign policy. In *Networks and Netwars*. Arquilla, J. en David Ronfelt. Santa Monica: Rand Corporation.

Diani, Mario. 2000. Social movement networks, virtual and real. *Information, Communication & Society* 3- 3. New York: Routledge.

Donk, Wim van de, Brian Loader, Paul Nixon, en Dieter Rucht. 2004. *Cyberprotest: New Media, Citizens and Social Movements*. Routledge: New York.

Edwards, David. 2011. Anonymous' calls for attacks on Egyptian government websites. *Raw Story*. 26 januari. <http://www.rawstory.com/2011/01/anonymous-calls-attacks-egyptian-government-websites/>

Flesher Fominaya, Christina. 2014. Movement Culture as Habit(us): Resistance to Change in the Routinized Practices of Resistance. *Conceptualizing Culture in Social Movement Research*. Baumgarten, Britta, Priska Daphi, Palgrave Macmillan en Peter Ullrich. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Flick, Uwe. 2004. Design and Process in Qualitative Research. In *A Companion to Qualitative Research*. Flick, Uwe, Ernst von Kardoff, Ines Steinke. Londen: Sage Publications.

Fouche, Gwladys. 2011. Nobel Peace Prize may recognise Arab Spring. *Reuters*. 27 september.
<http://uk.reuters.com/article/2011/09/27/uk-norway-nobel-idUKTRE78Q51T20110927>

Fuchs, Christian. 2015. Anonymous: Hacktivism and Contemporary Politics. *Social Media, Politics and the State: Protests, Revolutions, Riots, Crime and Policing in the Age of Facebook, Twitter and YouTube*. Trottier, Daniel en Christian Fuchs. New York: Routledge.

Gallagher, Sean. 2012. Lame hacker tool or trojan delivery device? Hands on with Anonymous-OS. *Ars Technica*. <http://arstechnica.com/business/2012/03/lame-hacker-tool-or-trojan-delivery-device-hands-on-with-anonymous-os/>

Gladwell, Malcome. 2010. Small Change. Why the revolution will not be tweeted. *The New Yorker*. http://www.newyorker.com/reporting/2010/10/04/101004fa_fact_gladwell

Gunkel, David. 2005. Editorial: introduction to hacking and hacktivism. *New Media & Society* 7: 595-597.

Harlow, Summer en Lei Guo. 2014. Will the Revolution be Tweeted or Facebooked? Using Digital Communication Tools in Immigrant Activism. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 19-3.

Herring, Susan C. 2004. Computer-mediated discourse analysis: An approach to researching online behavior. *Designing for virtual communities in the service of learning*. Barab, Sasha, Rob Kling en James H. Gray. New York: Cambridge University Press.

Herring, Susan C. 2010. Web Content Analysis: Expanding the Paradigm. *International Handbook of Internet Research*. Hunsinger, J. Lisbeth Klastrup en Matthew M. Allen. New York: Springer.

Jasper, James M. 1998. The Emotions of Protest: Affective and Reactive Emotions in and around Social Movements. *Sociological Forum* 13-3: 397-424.

Jasper, James M. en Francesca Poletta. 2001. Collective Identity and Social Movements. *Annual Review of Sociology* 27: 283-305.

Jordan, Tim en Paul Taylor. 2004. *Hacktivism and Cyberwars. Rebels without a Cause*. Routledge: Londen.

Jordan, Tim. 2001. *Activism! Direct Action, Hactivism and the Future of Society*. Londen: Reaktion Books.

Juris, Jeffrey. 2008. Performing politics: image, embodiment, and affective solidarity during anti-corporate globalization protests. *Ethnography* 9-1.

Kashyap, Praveen. 2013. Today Anonymous can TangoDown 30+ Govt. Websites under #OpEgypt. *Hacker News Bulletin*. 30 juni. <http://www.hackersnewsbulletin.com/2013/06/today-anonymous-can-take-down-30-govt-websites-under-opegypt.html>

Kellner, Douglas. 2001. Techno-Politics, New Technologies, and the New Public Spheres. *University of Texas*. <http://www.uta.edu/huma/illuminations/kell32.htm>

Kirkpatrick, David D. 2011. A Tunisian-Egyptian Link That Shook Arab History. *The New York Times*. 13 februari. <http://www.nytimes.com/2011/02/14/world/middleeast/14egypt-tunisia-protests.html?pagewanted=all>

Laer, Jeroen van, en Peter van Aelst. 2010. Cyber-protest and civil society: the Internet and action repertoires in social movements. In *Handbook of Internet Crime*. Jewkes, Y. en Majid Yar. New York: Routledge.

Landers, Chris. 2008. Serious Business: Anonymous Takes On Scientology (and doesn't afraid of anything). *ChrisLanders.net*. 12 augustus. <http://www.chrislanders.net/serious-business/>

Layne, Jon. 2011. Egypt protests: Demonstrators 'face prosecution'. *BBC*. 26 januari. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12283849>

Lim, Merlyna. 2012. Clicks, Cabs, and Coffee Houses: Social Media and Oppositional Movements in Egypt, 2004–2011. *Journal of Communication* 62: 231-248. http://cspo.org/legacy/library/1207150932F24192826YK_lib_LimJoC2012Egypt.pdf

Macnamara, Jim. 2005. Media content analysis: Its uses; benefits and best practice methodology. *Asia Pacific Public Relations Journal* 6-1. <http://amecorg.com/wp-content/uploads/2011/10/Media-Content-Analysis-Paper.pdf>

Marres, Noortje. 2006. Net-Work Is Format Work: Issue Networks and the Sites of Civil Society Politics. In *Reformatting Politics: Networked Communications and Global Civil Society*. Jodi Dean, John Asherson en Geert Lovink. New York: Routledge.

McAdam, Doug, John McCarthy en Mayer Zald. 1996. Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings. Cambridge: Cambridge University Press.

Melucci, Alberto. 1996. *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mikahaylova, Galina. 2014. *The 'Anonymous' movement: Hacktivism as an emerging form of political participation*. Master thesis. Texas University. <https://digital.library.txstate.edu/bitstream/handle/10877/5378/MIKHAYLOVA-THESIS-2014.pdf?sequence=1>

Morozov, Evgeny. 2011. *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*. New York: PublicAffairs.

Nassapcenter. 2011. Ahmed Maher with James Zogby October 20, 2011 (Viewpoint). *Youtube*. 22 oktober. <https://www.youtube.com/watch?v=AHZEUCqkHQY>

NPR Books. 2012. Wael Ghonim: Creating A 'Revolution 2.0' In Egypt. *NPR Books*. 9 februari. <http://www.npr.org/2012/02/09/146636605/wael-ghonim-creating-a-revolution-2-0-in-egypt>

Operation Egypt. 2013a. It Has Never Been Over! *OpEgypt*. 20 juli. <https://www.oegypt.com/egypt/it-has-never-been-over/>

Operation Egypt. 2013b. OpEgypt's Principles. *Operation Egypt*. 23 juni. <https://www.oegypt.com/egypt/oegypts-principles/>

Operation Egypt. 2015. Press Release no. 04 — #Egypt #OpEgypt. *Operation Egypt*.
<https://www.opegyp.com/egypt/pr4/>

Operation Egypt. z.d. *Operation Egypt*. <https://www.opegyp.com/>

Pendergrass, William Stanley. 2013. What is Anonymous? A Case Study of an information systems hacker activist collective movement. Proefschrift. Robert Morris University.
http://www.academia.edu/6240606/What_is_Anonymous_A_Case_Study_Analysis_of_an_Information_Systems_Hacker_Activist_Collective_Movement

Preston, Jennifer. 2011. Movement Began With Outrage and a Facebook Page That Gave It an Outlet. *The New York Times*.
http://www.nytimes.com/2011/02/06/world/middleeast/06face.html?_r=0

Rheingold, Howard. 2002. *Smart Mobs. The Next Social Revolution*. Cambridge, MA: Perseus Publishing.

Rosenberg, Tina. 2011. Revolution U: What Egypt learned from the students who overthrew Milosevic. *Foreign Policy*. 17 februari.
http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/02/16/revolution_u

Rusila, Ari. 2013. Morsi Out, Military In, Can Democracy Slip Too In Egypt. *Cafébabel*. 4 juli.
<http://www.cafebabel.co.uk/article/morsi-out-military-in-can-democracy-slip-too-in-egyptnew-article.html>

Ryan, Yasmine. 2011. Anonymous and the Arab uprisings. *Al Jazeera*. 19 mei.
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/05/201151917634659824.html>

Samuel, Alexandra. 2001. *Digital Disobedience: Hacktivism in Political Context*. Werkdocument. Gepresenteerd tijdens American Political Science Association Annual Meetings in San Francisco.
<http://www.arifyildirim.com/ilt510/alexandra.samuel.pdf>

Samuel, Alexandra. 2004. *Hacktivism and the Future of Political Participation*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Sauter, Molly. 2012. Guy Fawkes mask-ology. *HiLibrow*. 30 april.
<http://hilobrow.com/2012/04/30/mask/>

Shabab 6 April z.d. About us. *Wordpress*. <https://shabab6april.wordpress.com/about/shabab-6-april-youth-movement-about-us-in-english/>

Shalaby, Ahmed en Mostafa ElMarsfawy. 2010. Al-Masry Al-Youm exclusive: Khaled Saeed case investigation. *Egypt Independent*. 12 juli. <http://www.egyptindependent.com/news/al-masry-al-youm-exclusive-khaled-saeed-case-investigation>

Shapiro, Samantha M. 2009. Revolution, Facebook-Style. *The New York Times*. 22 januari.
http://www.nytimes.com/2009/01/25/magazine/25bloggers-t.html?_r=0

- Sharaf, Amal. 2013a. Ahmed Maher arrested. *Facebook*.
<https://www.facebook.com/groups/38588398289/permalink/10151574805103290/>
- Sharaf, Amal. 2013b. Freedom for Ahmed Maher. *Facebook*.
<https://www.facebook.com/groups/38588398289/permalink/10151574818393290/>
- Sharaf, Amal. 2013c. Demonstration on June 30. *Facebook*.
<https://www.facebook.com/groups/38588398289/permalink/10151638183708290/>
- Shenker, Jack. 2011. Egypt's frustrated young wait for their lives to begin, and dream of revolution. *The Guardian*. 23 januari. <http://www.theguardian.com/world/2011/jan/23/egypt-revolution-mubarak-protest>
- Shoemaker, Pamela en Stephen D. Reese. 1996. *Mediating the message: theories of influences on mass media content*. New York: Longman Publishers.
- Snow, David en Robert Benford. 1992. Master frames and cycles of protest. *Frontiers in Social Movement Theory*. Morris, A.D. en C.M. Mueller. New Haven, CT: Yale University Press.
- Steinhauer, Jason. 2012. Inquiring Minds: Scholar Manuel Castells on Social Movements. *The Library of Congress Blog*. <http://blogs.loc.gov/loc/2012/12/inquiring-minds-scholar-manuel-castells-on-social-movements/>
- Tavaana. 2011. Days of anger: The Egyptian people's revolution for bread, freedom, and human dignity. *Tavaana*. 14 januari. <https://tavaana.org/en/content/days-anger-egyptian-peoples-revolution-bread-freedom-and-human-dignity>
- Taylor, Paul. 2005. From hackers to hacktivists: speed bumps on the global superhighway? *New Media & Society* 7-5: 625-646. <http://atc.berkeley.edu/201/readings/PTaylor.pdf>
- Teddy Henderson, Alex Blutman, Grace Wang, en Sangwon Yun. 2014. The Spark Behind the Egyptian Revolution. *Storify*. 2 augustus. <https://storify.com/EgyptLawTwitter/egypt>
- The Canadian Charger. 2011. Asmaa Mahfouz, a woman behind Egypt's pro-democracy revolution. *The Canadian Charger*. 5 februari.
<http://www.thecanadiancharger.com/page.php?id=5&a=774>
- The Washington Post. 2013. Mohamed Morsi's betrayal of democracy. *The Washington Post*.
https://www.washingtonpost.com/opinions/mohamed-morsis-betrayal-of-democracy/2013/05/13/60fe3ee0-bbf0-11e2-97d4-a479289a31f9_story.html
- Tilly, Charles. 2004. *Social movements, 1768-2004*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Uitermark, Justus. 2011. Revolutie 'for the lulz'. De opkomst en transformatie van de online sociale beweging Anonymous. *Sociologie* 7 - 2. <http://justusuitemark.nl/files/uitermark-anonymous-2011.pdf>
- Vegh, Sandor. 2002. Hacktivists or Cyberterrorists? The Changing Media Discourse on Hacking. *First Monday*. <http://firstmonday.org/article/view/998/919>

Vegh, Sandor. 2003. Classifying Forms of Online Activism. The Case of Cyberprotests against the World Bank. *Cyberactivism: Online Activism in Theory and Practice*. McCaughey, Martha en Michael Ayers. New York: Routledge.

We are all Khaled Said. 2010. We will not be quiet. *Facebook*.
<https://www.facebook.com/elshaheed.co.uk/posts/121085734620215>

We are all Khaled Said. z.d. We are all Khaled Said. *Facebook*.
<https://www.facebook.com/elshaheed.co.uk>

Wikipedia. 2015. Arabische Lente. *Wikipedia*. 1 augustus.
https://nl.wikipedia.org/wiki/Arabische_Lente

Zhang, Weiyu. 2013. *Redefining youth activism through digital technology in Singapore*. International Communication Gazette. 75-3.